

XVII asrda yashagan Xiva xoni A. Bahodirxonning "Shajarayi tarokima" asari turkiy xalqlarning kelib chiqishi va ularning tarixan tarkib topishi haqida qimmatli ma'lumotlar beradigan noyob yodgorlikdir. Muallif konkret tarixiy shaxslar haqida gapirarkan, ularning xarakterlarini yaratadi, qiziqarli voqealarni badiiy bo'yoqlarda chizadi.

Kirish

XVII asrda Turkiston Xiva xonligi, Buxoro xonligi, Qo'qon xonligi, Ulug' juz, O'rta juz, Kichik juz hamda Qashqariya (Sharqiy Turkiston) xonliklariga bo'linib ketgan edi. Siyosiy tarqoqlik hamda eski savdo yo'li yoki ipak yo'li o'z yo'nalishini o'zgartirib, dengiz muhitlariga ko'chishi Turkistonning iqtisodiy, madaniy jihatdan tushkunlikka olib kelgan sabablardan biridir. Ikkinchidan, xonliklar o'rtasidagi to'xtovsiz urushlar ham barcha xonliklarda xo'jalik va madaniy hayotni orqaga ketishiga olib keldi. Shuningdek, Turkiston ulug' davlatlarning orasida siyosiy-iqtisodiy, madaniy jihatdan maxsus qamal holatida edi. Shimolda Rossiya imperiyasi, sharqda Xitoy imperiyasi har tomonlama xavf solib turar edi. Shunday bo'lsa ham bu davrda turli janrlarda tarixiy, badiiy, falsafiy, diniy, tibbiy mazmundagi asarlar dunyoga keldi. Xiva xoni Abulg'oziy Bahodirxon, So'fi Olloyor, Boborahim Mashrab, Turdi Farog'iy, Saido Nasafiy, Mahmud ibn Valiy, Muhammad Amin Buxoriy, Yusuf Qorabog'iy kabi qator shoir, faylasuf, tarixchi, tabiatshunos olimlar yetishib chiqdi.

"Shajarayi tarokima" yozma obidasining muallifi Xiva xoni, Abulg'oziy Arab Muhammadxon o'g'li hijriy sana 1012 yil 15 Rabbiiyul avval oyida, milodiy sana 1603 yil 12 avgustda XVII asrdagi Xiva xonligi poytaxti Urganch shahrida tavallud topgan, o'zbek elining qo'ng'iroq urug'idandir. Abulg'oziyxonning hayoti, ijtimoiy siyosiy faoliyati "Shajarayi turk" yozma obidasida batafsil so'zlab o'tilgan.

Abulg'oziy Bahodirxonning asarlari ichida "Shajarayi tarokima" ("Turkmanlar shajarasi"), "Shajarayi turk" ("Turklar shajarasi") muhim o'rinni egallaydi. Muallifning aytishiga qaraganda, "Shajarayi tarokima" turkman oqsoqollari va ulug' boshliqlarning taklifiga ko'ra oddiy turk kishisi tushunadigan, hatto besh yashar turk o'g'lioni ham anglaydigan tilda yozilgan. Asarda Odam ato avlodlari, Muhammad alayhissalom payg'ambarimizga qadar o'tgan payg'ambarlar eslanadi, Nuh payg'ambarning Xom, Som, Yofas hamda Yofasning o'g'li Turk haqida hikoya qiladi, turk, mo'g'ul xalqlari tarixi so'zlanadi, Qoraxon o'g'li O'g'uzxon faoliyati haqida to'xtaladi, butun o'g'uz eli va turkman xalqining qabilaviy tarkibi, urug'larining bir-biri bilan bog'langan nuqtalari, tarixiy-etnogenezi ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, Xiva xonligi bilan turkmanlarning siyosiy kurashlari ham eslab o'tilgan. "Shajarayi tarokima" asari Abulg'oziy Bahodirxon taxtga o'tirgandan ancha vaqt o'tgandan so'ng yozilganligi ta'kidlangan. Bu ma'lumotga qaraganda, 1660B"1661 yillar orasida ijod qilingan. "Shajarayi tarokima" yozma obidasida turkman qavmi bilan Xiva xonligi orasidagi siyosiy kurashlar, turkmanlarni itoat qildirish uchun olib borilgan kurashlar bayon etilgan, o'zbek va turkman xalqlari o'rtasida inoqlik o'rnatilishi ta'kidlangan.

Abulg'oziy Bahodirxon 1630B"1640 yillari Eronning Isfixon shahrida siyosiy tutqunlikda yashagan davrlarida Rashididdin, Sharafiddin Ali Yazdiy kabi tarixchilarning asarlari bilan tanishgan. Bu asarni yozganda Eron va Turonning tarixiga oid o'n sakkizta yozma manbalardan hamda xalq og'zida saqlanib qolgan rivoyatlardan foydalangan. Asariing o'nlab qo'lyozma nusxalari O'zbekiston Fanlar akademiyasining Sharqshunoslik institutida, Toshkentdagi Alisher Navoiy nomli kutubxonada, Ashxobodagi Turkmaniston Fanlar akademiyasi kutubxonasida, Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutining Leningrad bo'limida hamda Istanbul kutubxonalarida saqlanmoqda. Biz asarni nashrga tayyorlashda A. N. Kononov tomonidan O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan eng ishonchli va to'liq nusxasi asosida qiyosiy metod bilan 1958 yili Moskva va Leningradda nashr qilingan arab yozuvidagi asar matnidan foydalandik. Ushbu asarni nashrga tayyorlashda bir qator so'zlar eski o'zbek tili talaffuzi asosida berildi. Shuningdek, voqea so'zi tarkibidagi ye tovushi jarangsiz q tovushi bilan kelishi turkiy til qonunlariga mos kelmaydi, shunga ko'ra ye o'rnida qattiq talaffuz qilinuvchi "i" tovushini qo'lladik. Bundan tashqari, qon, g'on, kon, gon, roq qo'shimchalari tarkibidagi o unlisi tarixan hamda hozir ham o'zbek tilining fonetik qonunlariga zid bo'lgani uchun a tovushi orqali qan, g'an, kan, gan, raq, rak shaklida berdik.

Turkiy tilga xos ko'k, ko'l, uchun kul, ulush kabi so'zlarda yumshoq o' va u tovushlarini ifodalash imkoniyati bo'lmadi.

Bismillohir rohmanir rohiym

Sipos va stoyish ul egaga kim aning hech avvali va oxiri yo'q va yurtining zavoli yo'q va otasi va onasi yo'q va xotini va o'g'uli va qizi va kengasha turg'an kishisi yo'q turur, oshni va suvni andaq ulashturg'uvchi yo'q turur kim gadoydin to podshohg'acha va qumrsqadin to pilg'acha (filg'acha) va chibindin to semrug'gacha barchasining ahvolig'a loyiq berur. Bir kun hech qayusining ulushini kam qilmas, agar yer yuzinda ko'kargan yig'achlarning barchasi qalam bo'lsa va tengizlar siyoh bo'lsa, barcha odam farzandi bitikchi bo'lsa taqi yuz ming va yuz ming yil aning sifatini bitsa teng'izdan bir qatra va tog'din bir misqol toshni bitgandin azraq bo'lgay. Bas mening aydganim ne bo'lg'ay Do'rud va tahl beshumor ul payg'ambarg'a kim barcha payg'ambarlarning yaxshisi va xudoy do'sti va barcha odam farzandiga yuborgan elchisi turur. Aning yoron va o'g'lonlarig'a ko'pdin ko'p tangri rahmati bo'lg'ay. Emdi mundin so'ng Chingiz avlodindin Urganchi Arab Muhammadxonning o'g'li Abulg'oziyxon aytaturur kim ko'p emgaklar ko'rgandin so'ng yoshimiz o'ttuz to'qquzg'a yetganda tarix ming taqi ellik birda yilon yilinda Xorazm mamlakatinda otamiz taxtinda o'lturub, yurt ishiga mashg'ul bo'lduq. Ul vaqtda turkman Mangqishloq va Abulxon va Tejan suvining yoqasida o'lturub erdilar. Xorazmda o'lturaganlari ham bizning kelurimizni eshitib qochib, bu aytilg'an uch yurtg'a bordilar. Andin so'ng bir nechasi ko'ch birlan va nechasi yo'l birlan uch yurtda bir evli qolmay barchasi Xorazmg'a keldilar taqi yaxshilari navkar va yomonlari ra'iyatlari va beklari mening tarixni yaxshi bilurimni eshitib tururlar taqi bir kun barchalari kelib, arz qildilar kim bizning ichimizda O'g'uznoma ko'p turur, ammo hech yaxshisi yo'q, barchasi g'alat va birisi birising'a muvofiq ermas, har qaysisi bir turluk va bir durust e'tibor qilg'udek tarix bo'lsa erdi, yaxshi bo'lur erdi teb o'tun qildilar ersa, onlarning o'tunlarini qabil qildim. Aning uchun kim bu kitobni aytqandin o'n yetti yil ilgari barcha turkmanlar bizga yog'i bo'lub erdilar. Ul sababdin biz anlarni ko'p chopduq va bir karrat Xurosonda Durung'a ta'alluq Burma tegan suvning yoqasinda bizning birlan saf tortib (6-bet) urushdilar. Tangri bizga berdi.

Avvaldin to oxirg'acha biz sababli yaxshi va yomondin yigirma ming choqlik kishilari o'ldi, aning ichinda gunohkorlari ham bor erdi va begunohlari ham bor erdi. Payg'ambar aytib tururlar kim-qalan nabiiyu alayhissalom adxalassururi fi qalbia mo'minni xayr min ibodatis saqalini ma'nisi bu turur kim agar bir kishi bir musulmon kishining ko'nglini xushhol qilsa, aning savobi barcha Odam farzandlarining va jinlarning tangriga bandalik qilg'an savobindin ko'p turur. Bas necha ming kishilar mening bu so'z aytqanimg'a bilmaganlarin bilib ko'ngillari xush bo'laturur. Xudoyi taolodin umidim bor ki muning savobi agar ul qat'lomda gunoh bo'lg'an bo'lsa, ang'a g'olib kelgay teb va taqi ul kim bir kun bir kishi bu kitobni o'qub bilmaganini bilsa, bizning ruhimizga fotiha o'qug'ay teduk taqi kitobni aytmaqqa ruju' qilduq taqi bu kitobg'a "Shajarayi tarokima" teb ot qo'yduq. Barcha biling kim, bizdin

burun turkiy tarix aytqanlar arabiy lug'atlarini qo'shuv tururlar va forsiyni ham qo'shuv tururlar va turkiyni ham saj' qilib tururlar, o'zlarining hunarlarini va ustodliqlarini xalqg'a ma'lum qilmaq uchun biz munlarning hech qaysisini qilmaduk, aning uchun kim, bu kitobni o'qug'uchi va tinglag'uchi albatta turk bo'lg'usi turur. Bas, turklarga turkona aytmaq (aytmoq) kerak, to ularning barchasi fahm qilg'aylar bizning aytg'an so'zimizni (7-bet) bilmasalar andin ne hosil agar anlarinn ichlarida bir va yo ikki o'qug'an aql kishi bo'lsa ul bilsa, bilmagan ko'pning qaysi birina aytib bildurur. Bas, andaq aytmaq kerakkim, yaxshi va yomon barchalari bilib ko'ngillariga ma'qul bo'lg'ay. Emdi Odamdin to bu vaqtg'acha kim tarix mingda yetmish birda turur turkmanlarning va so'ng turkman otin ko'tarib, turkmanga qo'shilg'an ellarning ancha bilganimizni bir-bir aytaling, bilmaganimizga iloj ne.

Odam Alayhissalomning Zikri

Xudoyi taolo farishtalarga aytdikim, turpaqdin kishi yasab, jon berib, yer yuzinda o'z o'rnung'a xalifa qilib qo'ya tururmen tedi ersa, farishtalar aytdilar: anlar yuqorig'i to'shak birlan quyig'i to'shakni zabt qila bilmaslar. Ul sababdin senga osiy bo'lurlar, yaratg'aning o'la turur tedilar. Xudoyi taolo aytdi: men bilganni sizlar bilmassizlar, baringlar! Turpaqdin bir kishining suratini yasanglar tedi. Azroil alayhissalom xudoyning amri birlan barcha yer yuzingdagi har turpaqdin olib, Makkayi Muazzama birlan Toifning orasinda turpaqni balchiq qilib, Odamning suratini yasab yotg'uzdilar, bir necha yillar o'tgandin so'ng Xudoyi taolo anga jon berdi va ming yil dunyoda turdi. Odam demaklik arab tili turur, arab terini odam der, har nimarsaning toshini teri derlar, farishtalar turpaqni yerni qazib, ichindin olmadilar toshindin olib, (8-bet) Odamning suratini yasadilar, aning uchun odam tedilar anlarining behishtg'a borg'anlari va andin chiqqanlari va yer yuzinda yurganlarining hikoyatlari xalq ichinda mashhur turur, aning uchun aytmaduq. Odam o'lar bo'ldi ersa, Shis o'tli o'g'liga aytdi kim, mendin so'ng, sen mening o'rno'ng'a o'lturub o'g'lonlarimg'a bosh bo'lg'il, teb ko'p nasihatlar qildi. Bu dunyodin ul dunyog'a ketdi. Andin so'ng Jabroil alayhissalom Xudoyi taolodin Shisga kitob olib keldi. Shis ham payg'ambar va ham podshoh bo'lub, elga adolat qilib, to'quz yuz o'n ikki yil bu dunyoda turub, jannat saroyig'a ketdi. Shisning ma'nisi Xudoyning haybati demak bo'lur. Shis o'lar vaqtida o'g'li Anushni o'rinda o'lturtub ketdi. Anush taqi otasi va ulug' otasining shari'atig'a amal qilib ul taqi otasitek to'qquz yuz o'n ikki yil bu manzilda o'turub, ul manzilga ketdi. Anushning ma'nisi sodiq temak bo'lur. Anush taqi o'larinda o'g'li Qaynanni o'rinda o'lturtub, ko'p nasihat va vasiyat qildi. Ul taqi sekiz yuz qirq yil otasi yurgan yo'lda turub, o'g'li Maxloyilni o'z yerinda o'lturtub, Tangri yaqiniga ketdi. Maxloyil zamoninda Odam farzandi ko'p bo'ldi, o'lturg'an yerga sig'ishmadilar, ul sababdin Maxloyil Bobil iqlimiga borib bir shahar soldi, otini Sus qo'ydi va tom, ev soldi va kendlar qildurdi, andin ilgari shahar va kend va ev yo'q erdi, tog'larning qavoqinda va yo changalda (9-bet) o'lturur erdilar, xalqg'a hukm qildi, yer yuziga yoyiling teb, barcha Odam farzandlari Maxloyilniig amri birlan borib, har qayda munosib yer bo'lsa, kendlar soldilar. Maxloyil to'quz yuz yigirma yil so'zlayturg'an shaharda turub, o'g'li Bardni o'z yerinda o'lturtub, dam urmas shahriga ketdi.

Bard taqi to'quz yuz oltmish yil bu yurtida o'lturub, o'g'li Axnuni ortinda qo'yub ko'chmas va qo'nmas yurtga ketdi, o'g'lining oti Axnux erdi va laqabi Idris. Xudoyi taolo ani payg'ambar qildi, sakson ikki yil paygambarliq qildi, xalqni to'g'ri yo'lga unladi, andin so'ng Tangrining amri birlan Azroiyil kelib Idris alayhissalomni parning ustida qo'yub, behishtga olib bordi. Ul kundin to bu vaktg'acha behishtda turur. Idris behishtga borgandin so'ng o'g'li Matushalax otasi o'rinida o'lturdi, dod va adl qildi, umrinning soni ma'lum ermas, ul taqi otasi bargan yerga bordi, andin so'ng Matushalaxning o'g'li Limak otasi yerinda o'lturub, ko'p yillar dod va adl qildi taqi otasi ketgan yo'lg'a tushub ketdi, aning ham umri ma'lum ermas, andin so'ng o'g'li Nuh payg'ambar otasi o'rinda o'lturdi. Xudoy taolo ikki yuz ellik yoshig'a yetganda payg'ambarlik berdi, yetti yuz yil xalqni to'g'ri yo'lg'a undadi, er va xotundin saksan kishi imon kelturdilar, yetti yuz yilning ichinda saksandin ortuq (10-bet) kishi imon kelturmaganiga achig'lanib xalqg'a duoibad qildi. Jabroyil keldi taqi aytdi kim Xudoy taolo sening duongni qabul qildi, falon vaqtda xalqni suvg'a g'arq qilur bo'ldi, sen kema yasag'il teb, kemani nechik yasarin ko'rsatdi, yerdin suv chiqdn, osmondin yomg'ur yog'di yer yuzindagi jonlining barchasi g'arq bo'ldi. Nuh payg'ambar uch o'g'li va imon kelturg'an saksan kishi birlan kemaga mindi, bir necha oydin so'ng yer Xudoy taoloning amri birlan suvni o'ziga tortdi, kema Mo'sul tegan shaharning taqi yaqinida Judi tegan tog'din chiqdi, kemadin chiqqan kishilarning barchasi bemor bo'ldilar, Nuh payg'ambar uch o'g'li va uch kelini birlan yaxshi bo'ldilar, andin o'zga kishilarning barchasi o'ldilar, andin so'ng Nuh payg'ambar uch o'g'lining har qaysisin bir yerga yibordi. Xom o'tli o'g'lini Hindiston yeriga yibardi, Som o'tli o'g'lini Eron zaminga yibardi va Yofas o'tli o'g'lini qutb shimoli tarafiga yibardi taqi uchiga ham aytdi kim Odam farzandlarindin siz uchungizdin o'zga kishi qolmadi, emdi uchungiz uch yurtida turung, har qachon o'g'lon ushoqingiz ko'p bo'lsa, ul yerlarni yurt qilib o'lturung tedi. Yofasni ba'zilar payg'ambar erdi deb tururlar va ba'zilar payg'ambar ermas deb turulur. Yoyiq suvining yoqasiga bordi, ikki yuz ellik yil anda turdi taqi vafot bo'ldi, sakkiz o'g'li bor erdi, avlodi bisyor ko'p bo'lub erdi, o'g'lonlarning otlari munlar turur: Turk, Xazar, Saqlab, Rus, Ming, Chin, Kamari (11-bet) Tarix, Yofas o'larinda ulug' o'g'li Turkni o'rinda o'ltur teb o'zga o'g'lonlarig'a aytdikim, Turkni o'zuzingza podshoh bilib, aning so'zindin chiqmang tedi, Turkka Yofas o'g'lona teb laqab qo'yidilar, bisyor arablik va oqil kishi erdi, otasindin so'ng yerlarini yurdi va ko'rdi.... taqi bir yerini xushlab, anda o'lturub, bu kun ul yerini Issig'ko'l derlar, xirgoh (xargah) evni ul chiqardi, turklar ichida kim ba'zi rasmlar (rusumlar) bor andin qoldi, Turkning to'rt o'g'li bor edi, avval Tutak, ikkinchi Chigil, uchunchi Bersachar, to'rtunchi Imlaq (Amlaq). Turk o'lar bo'lg'onida Tutakni o'z o'rnig'a podshoh qilib, uzoq safarg'a ketdi. Tutak aqli va davlatli, yaxshi podshoh erdi, turk ichinda ko'p rasmlarni ul paydo qildi. Ajam podshohlarining avvali Qayumars birlan ma'asr erdi. Kunlarda bir kun ovga chiqib ko'p o'lturub, kabob qilib yeb o'lturub erdi, elkidin bir to'g'ram et yerga tushadi, ani olib yedi ersa, og'zig'a bisyor xush keldi, aning uchun ul yer tuzlaq erdi, oshqa tuz solmaqni ul chiqardi, bu namakin rasm andin qoldi. Ikki yuz qirq yil umrindin o'tgandin so'ng, o'g'li Amulchaxonii o'z yerinda o'ltur deb, Borsa kelmas tegan shaharga ketdi. Amulchaxon taqi ko'p yillar podshohlik qilib, oshlarini oshab va yoshlarini yashab otasi (12-bet) keyindan ketdi, o'lar vaqtinda o'g'li Baquy Debxonni o'rinda o'lturtdi. Debning ma'nisi taxtning yeri, Baquyning ma'nisi el ulug'i demak bo'lur. Ul taqi ko'p yillar podshohlik qilib, do'stlarning kulganin, dushmanlarning yig'laganin ko'rib, sevinub, andin so'ng o'lar bo'lg'anda o'g'li Ko'lxonni taxtinda o'ltur deb o'ldi. Ul taqi ko'p yillar podshohlik qildi, otasi yo'lindin tashqari chiqmadi, xasta bo'ldi ersa, o'g'li Alinchaxonni o'z yerinda o'lturtub uzoq safarg'a ketdi. Ul taqi ko'p yillar podshohlik qildi, otalarindin viloyatlari, el, uluslari ko'p bo'ldi, aning egiz o'g'li bo'ldi, birining oti Tatar va birining oti Mo'g'ul, otasi qari bo'lg'andin so'ng yurtini ikki bo'lub, ikki o'g'lig'a berib vafot bo'ldi. Alinchaxon o'lgandin so'ng, Tatar va Mo'g'ul har qaysisi o'z yerlarinda podshohlik qildilar, Mo'g'ulxonning to'rt o'g'li bor erdi, avvalg'ining oti Qoraxon, ikkinchi Qo'rxon, uchunchi Qirxon, to'rtunchi Urxon. Mo'g'ulxon(ning) ulug' o'g'li Qoraxonga yurtini berib, barchaning boraturg'an yurtiga ketdi. Qoraxon O'r tog'ini va Ko'r tog'ni yoylar erdi, bu chaqda ani ulug' tog' va kichik tog' deyturlar, qish bo'lg'anda Sir suvining azaqi va Qoraqum va bursuqni qishlar erdi.

O'g'uzxonning Dunyoga Kelganining Zikri

Qoraxonning ulug' xotinidin bir o'g'li bo'ldi. Ko'rki oy, kundin ortiq, uch kecha-kunduz onasini emmadi, har kecha ul o'g'lon onasining tushiga kirib aytur erdi: ey, ona musulmon bo'lg'il, agar bo'lmasang, o'lsam o'larmen, sening emchakingni emmasmen teb erdi, onasi o'g'lini qiya bilmadi taqi Tangrining birlikina imon kelturdi va andin so'ng ul o'g'lon emchakni emdi va onasi ko'rgan tushini va musulmon bo'lg'anini kishiga aytmadi taqi yashurdi, aning uchun kim turk xalqi Yofasdin to Alinchaxon zamonig'acha musulmon erdilar. Alinchaxon podshoh bo'lg'andin so'ng xalqning boshi va moli ko'p bo'ldi, davlatga esirdilar taqi Tangrini unuttular va barcha el kofir bo'ldilar va Qoraxon zamonida kofirlikda andag' mahkam erdilar kim, agar otasi musulmon bo'lg'anin eshidsa o'g'li o'lturur erdi va o'g'lining musulmon bo'lg'onin eshidsa otasi o'lturur erdi, ul chaqda mo'g'ulning rasmi andag' erdikim to o'g'lon bir yoshga yetmaginecha ang'a ot qo'yimaslar erdi, o'g'lon bir yoshg'a yetdi ersa, Qoraxon elga savun soldi taqi ulug' to'y qildi, to'y kuni o'g'lonni ma'raka ichiga kelturub Qoraxon beklarga aytdi: bizning bu o'g'limiz bir yoshig'a yetdi, emdi mung'a na ot quyursiz teb, beklar javob bermasdin burun o'g'lon aytdi: mening otim O'g'uz turur teb, o'shal bir yoshar o'g'lon anda ravon kelib (14-bet) tilga, tedi: bilinglar ayon, otim turur O'g'uz, Xisrov nomvar, bilinglar yaqin barcha ahli hunar, to'yg'a kelgan ulug' va kichik barcha o'g'lonning bu so'ziga tong qoldilar taqi aytdilar kim bu o'g'lonning o'zi otini ayta turur, mundin yaxshi ot bo'lurmi teb, otini O'g'uz qo'yidilar taqi aytdilar kim bir yoshar o'g'lonning mundaq so'zni so'zlaganini hech zamonda hech kim eshitgan va ko'rgan yo'q turur teb ani irim etib aytdilar, kim bu uzoq umrli va ulug' davlatli uchi (avji) o'zag'an va yoni yonlag'an bo'lg'usi turur tedilar. O'g'uzxonning tili chiqib yurganinda ollo-ollo teb hamisha aytur erdi, ani har kim eshidsa, ayturlar erdi, o'g'lon turur, tili kelmaslikindin ne ayturin bilmay turur derlar erdi, aning uchun kim lafz ollo arab tili turur, mo'g'ulning hech otasi arab tilini eshitgan ermas, O'g'uzni Xudoy taolo modarzod valiy yaratib erdi, aning uchun ko'nglina va tilina o'zining otini solaturur erdi.

Chun O'g'uz yigit yetishdi ersa, Qoraxon inisi Qo'rxonning qizini olib berdi, O'g'uz kishi yo'qda, qizg'a aytdi: olamni, seni, bizni yaratg'an bor, aning oti ollo turur, ani bor bilgil va bir bilgil, aning buyurg'anindin o'zga ishni qilmaqil tedi ersa, qiz ani qabul qilmadi, shul zamon qo'pdi taqi qizdin boshqa yotdi, kechalar boshqa yotib, kunduz so'zlashmas erdi, bir necha vaqtdin so'ng Qoraxonga aytdilar o'g'lingiz ko'chini sevmay turur, sevmaslikindin olg'an kunindin beri bir yerda yotmay turur tedilar ersa, Qoraxon bu so'zni eshitgandin so'ng (15-bet) taqi bir inisi Qirxonning qizini olib berdi, ang'a ham imon arz qil tedi. Ul qiz ham qabul qilmadi, aning birlan ham bir yerda yotmadi, voqiatdin bir necha yillar o'tgandin so'ng, O'g'uzxon ovg'a chiqib, qaytib kela erdi, ko'rki kim suvning yoqasinda bir necha za'ifalar kir yuva tururlar, otasining inisi Urxonning qizi munlarning ichinda o'lturub turur, qizg'a kishi yibarib so'z so'zlashmakka sirim oshkora bo'lur teb qo'rqi taqi qizni go'shaga chorlab, ont berib, aytdi kim, otam manqa ikki qiz olib berdi. Anlarni sevmaganimning sababi bu kim men musulmon, anlar kofir, harchand musulmon bo'lung tedim, qabul qilmadilar, agar sen musulmon bo'lsang erdi, seni olur erdim tedi ersa, qiz sen ne yo'lda bo'lsang men shul bo'layin tedi, andin so'ng' O'g'uzxon otasig'a aytdi, otasi Urxonning qizini ulug' to'y qilib O'g'uzga olib berdi, Ul qiz musulmon bo'ldi, O'g'uz ani qo'p sevar erdi. Mundin ko'p yillar o'tdi, bir kun O'g'uz yiroq yerga ovg'a keldi, Qoraxon barcha ko'chlarin va kelinlarin chaqirib erdi, taqi so'zlashib o'lturg'anda xotunindin so'rki kim muning sababi ne turur, O'g'uz so'ngi olg'an xotunini sevar va burung'i olg'an ikki xotunning qatig'a hech bormas, xotun aytdi, men bilmayman, kelinlar yaxshirak bilurlar tedi, xon kelinlardin so'rki ersa, ulug' kelin aytdi, o'g'lungiz musulmon bo'lub turur, biz ikkimizga musulmon bo'l tedi, qabul qilmaduq, kichik kelinigiz (16-bet) musulmon bo'lub turur, aning uchun o'g'lungiz ani ko'p seva turur tedi. Qoraxon bu so'zni eshitgandin so'ng beklarining chaqirib kengashti taqi so'zni munga qo'yidilar kim O'g'uzni ovda yurganda tutub o'lturgaylar, Qoraxon elga kishi yibardi, tez kelsunlar, ovg'a chiqaman teb, bu so'zni O'g'uzxonning kichik xotuni eshitib, Qoraxonning qilg'an kengashlarining barchasin aytib, O'g'uzxon g'a kishi yibardi, O'g'uzxon taqi bu so'zni eshitgandin so'ng, elga kishilar yibardi, otam cherik tortib, meni o'lturgali kela turur, meni tegan, menga keling, otamni tegan otamga boring deb, elning ko'pi Qoraxong'a bordi, ozraqi O'g'uzxon qatig'a bordilar. Qoraxonning inilarining ko'p o'g'lonlari bor erdi, anlarni Qoraxondin ayrilur teb, hech kimning ko'nglina kelmas erdi, anlarning barchalari O'g'uzxon qatiga keldilar, O'g'uzxon anlarg'a uyg'ur ot qo'yidilar, uyg'ur turk tili turur, ma'nisi barchag'a ma'lum turur, yopishg'ur ma'nisina turur, ayturlar sut uydi, sut erkaninda biri birindin ayrilur erdi, qatig' bo'lg'anidin so'ng biri biriga yopisha turur, bu taqi ayturlar kim imomg'a uydim, imom o'ltursa o'ltura turur, tursa tura turur. Bas yopishqani bo'lmasmu? Anlar kelib O'g'uzxonning etakina ikki qo'llari birlan mahkam yopishdilar ersa, xon anlarg'a uyg'ur tedi, yopishqur temak bo'lur. Qoraxon birlan O'g'uzxon (17-bet) ikkisi saf tortib urushtilar, Xudoyi taolo O'g'uzxonni g'olib qildi, Qoraxon qochti, urushda Qoraxonning boshina o'q tegdi kim otg'anin bilmadilar, Qoraxon ul yaradin o'ldi. O'g'uzxon otasi taxtinda o'lturdi.

O'g'uzxonning Xon Bo'lg'anining Zikri

O'g'uzxon elning barchasini musulmonliqg'a da'vat qildi, musulmon bo'lg'anlarni siyladi va bo'lmag'anlarni chopti, o'zlarini o'lturdi, o'g'lonlarini asir qildi, ul vaqtda Qoraxong'a ta'alluq eldin boshqa ellar ko'p erdi, har ulug' elning bir boshqa podshohi bor erdi, kichik ellar anlarg'a qo'shulur erdi, Qoraxonning musulmon bo'lg'an ellari O'g'uzxon qo'shuldi, O'g'uzxon har yilda mo'g'ul yurtida o'lturg'an ellar birlan urushur erdi g'olib kelur erdi, axir barchasini oldi va qochib qurtulganlari tatar xonina borib sig'indilar, tatar xalqi ul vaqtda churchitg'a yaqin o'ltururdi yerd, churchit tegan bir ulug' yurt turur, shaharlari va kendlari ko'p. Xitoyning temur qazuq tarafinda bo'lur, hindi va tojik ani Chin mochin terlar. O'g'uzxon borib tatarni chopti, tatar xoni ko'p cherik birlan kelib urushdi. O'g'uzxon bosti taqi lashkarini qirdi, O'g'uzxonning lashkarining qo'lina o'ljal o'luk mol tushdi kim yuklamakka kulik ozliq qildi, bir yaxshi chebar kishi bor erdi, ul fikr qilib arabani yasadi, andin ko'rmakcha barcha araba yasab, (18-bet) o'ljalarni yuklab qaytdilar, arabag'a qaniq ot qo'yidilar andin ilgari anida yo'q erdi, o'zida yo'q erdi, aning uchun qaniq tedilar, kim yuruganda qaniq qilib ovoz qilur, ani yasag'an kishini qaniqli tedilar. Barcha qaniqli eli ul kishining o'g'lonlari turur. O'g'uzxon yetmish ikki yilg'acha mo'g'ul va tatar o'z so'ngaki (sing'aki) erdi, anlar birlan urushdi yetmish uch yil bo'lg'anda barchasini o'z og'zig'a baqturub, musulmon qildi. Andin so'ng yurub Xitoyni oldi va churchitni oldi va taqi tayaqutni oldi, tanqutni tojiklar tibet derlar, andin so'ng borib qoraxitoyni oldi, ul ham ulug' yurt bo'lur, kishisining charasi (chehrasi) hindu teg qora bo'lur, Hindiston birlan Xitoyning orasinda mihit tengizning yoqosinda bo'lur, tanqutning qish(i) bo'lg'anda kun tug'ushi va yoy bo'lg'anda tushlukinda bo'lur, Xitoyning nari yuzinda, tengiz yoqasinda berk tog'larning ichinda ko'p yel bor erdi, aning podshohining otini Itbaraqxon derlar erdi, aning ustina o'tlanib bordi, urushdilar. Itbaraqxon g'olib keldi, O'g'uzxon qochti, urushqan yerining beri yuzinda oqib boraturg'an ikki ulug' suv bor erdi, ul ikki suvning orasinda bir necha kun turub qochqin lashning oldin ortin yig'di, ulug' podshohlarning odatlari turur uzoq safarg'a borg'anda ko'chlarin olib bormoq navkar xalqining ham ba'zilari olib borurlar, O'g'uzxonning bir begi ko'chin (19-bet) olib borib erdi, o'zi urushda o'ldi, xotuni qurtulub ikki suvning orasinda xon keylidin yetdi, yukli erdi, to'lg'ag'i tutdi, kun savuq erdi, kirmakka ev yo'q, bir chirik og'ach ichinda o'g'lon tug'urdi,

muna xong'a ma'lum qildilar ersa, xon aytdi: muning otasi bizning oldimizda o'ldi, g'amxo'ri yo'q teb o'g'il o'qindi, otini qipchoq qo'ydi, qadim turk tilinda, ichi quvish (qo'yimish), og'achin qipchak derlar erkandurlar aning uchun ul o'g'lon ohach ichinda tug'di teb, otini Qipchaq qo'yidilar, bu vaqtda ichi ko'vish (nov) ohachni chipchaq dey tururlar, qora xalqning tili kelmasligidin qofni chim (ch) o'quy turur, shul qipchoq turur, chipchaq deytururlar, ul o'g'lonni xon o'z qo'linda saqladi, yigit bo'lgandin so'ng o'rus va o'laq va majar va boshqird ellari yohi erdilar. Qipchaq ko'p el va navkar berib, ul yoqqa Tin va (Atil) Itil suvining yoqasiga yibardi, uch yuz yil Qipchaq ul yerlarda podshohlik kilib o'lturdi, barcha qipchaq eli aning naslidin tururlar.

O'g'uzxonning zamonindin to Chingizxon zamonigacha Tin va Itil va Yoyiq bu uch suvning yoqasida qipchaqdin o'zga el yo'q erdi, to'rt ming yilg'acha ul yerlarda o'lturdilar, aning uchun ul yerlarni Dashti Qipchaq derlar. Chingizxon Eron va Turon ustina kelganda bu yurtlarning podshohi sulton Muhammad Xorazmshrh tegan erdi, aning poytaxti Urganch erdi. Chingizxon birlan urusha bilmay qochib Mozondaron ketdi. Chingizxon Buxoro va Samarqand va Toshkendni olib Iroq va Gilon (20-bet) va Mozondaron va Ozarboyjon va Gurjstong'a Jeba no'yon, Subiday Bahodir tegan ikki begini bosh qilib o'ttuz ming kishi birlan yibordi, kichik o'g'li Tuluxonni ellik ming kishi birlan Xurosong'a yibardi. Sulton Muhammad Xorazmshohning poytaxti va navkari va xazinaning turgan yeri turur teb, ulug' o'g'li Jo'jixon va ikkinchi o'g'li Chig'atoyxon va uchinchi o'g'li O'qtoy (O'gaday) xon bu uchisini sakson ming kishi birlan Urganchga yibardi. Urganchda podshoh yo'q erdi, sultonlar dunyo va dini uchun sakkiz oy shaharga qabalib urushdilar, to'qquzinchi oyda Chingizxonning o'g'lonlari shaharni oldilar taqi xalqni qatlom qilib Chig'atoy birlan O'qtoy (O'gaday) qaytib Termizda otasi xizmatig'a bordi, Jo'ji o'zina ta'alluq navkari birlan Urganchdin Dashti qipchaqqa bordi. Qipchaq xalqi yig'ilib urushdilar, Jo'jixon basti taqi qipchaqning qo'lg'a tushganin o'lturdilar, qurtulg'ani ishtakg'a bordi, ishtakning ko'pragi bu vaqtda shu qipchaqning naslindin turur, Atil (Itil) birlan Tin suvining orasinda o'lturg'an qipchoqlar to'rt tarafga qochib ketdilar, ko'pragi cherkas va tuman yurtiga bordilar. Jo'jixon qipchaqning o'g'lon ushag'in o'lja qilib, qipchaq yurtinda o'lturdi, mo'g'uldin evini va otasi bergan ellarning barchasin kelturdi, o'zbakning har urug'indin qipchaq yurtiga kuchub keldilar, andin so'ng, Jo'jixon o'ldi va yurt o'g'li Sayin xong'a qoldi, Jo'jixon o'g'lonlarindin yigirma to'rt kishi ul yurtda podshohlik qildilar, aning zamaninda ul yurtini Sayinxon yurti derlar erdi, andin so'ng, ul yurt mang'itg'a tushdi, onlarning avvali oq mang'itli (21-bet) Qatliq-qayolining o'g'li Edigay biy tegan erdi, andin so'ng Mang'it yurti tedilar. Tarix ming taqi qirqda orqa tarafdin qalmaq elindin podshohining oti Uruk o'n miig evlik kelib Mang'it yurtinda o'lturdi. Bu kun tarix mingda yetmish birda va sichqan yili turur. Emdin ul yurtini qalmaq yurti dey tururlar, balli bu dunyo bir rabotqa o'xshar, Odam farzandlari karvonga o'xsharlar biri ko'char, biri qo'nar.

O'g'uzxon Itbaraqxong'a bosturg'andin o'n yetti yil so'ng taqi o'tlanib borib Itbaraqxon birlan urushub, bosib, Itbaraqxonni o'lturub, yurtini olib, musulmon bo'lg'anlariga tegmay qo'yub, Tangrig'a imon kelturmaganlarini o'lturub, o'g'lonlarini asir qilib, qaytib eviga tushdi.

O'g'uzxonning Turon Va Hindistong'a Yurganining Zikri

O'g'uzxon tamom mo'g'ul va tatar elining lashkarini jam' qilib, Talash va Sayramg'a keldi, Toshkend, Samarqand va Buxoro podshohlari saf tortib, urusha bilmadilar, ulug' shaharlarga va mahkam qal'alarg'a berkindilar, O'g'uzxon Sayram va Toshkentni o'zi qabab oldi. Turkiston va Andijonga o'g'lonlarini yibardi, Olti oyda Turkiston birlan Andijonni olib, otasi xizmatig'a keldilar. O'g'uzxon bu aytilg'an viloyatlarning barchasig'a darug'alar qo'yub, Samarqand sari yurdi taqi Samarqandni olib, darug'a qo'yub Buxorog'a bordi, Buxoroni ham olib darug'a qo'yub, Balx bordi, Balxni ham olib darug'a qo'yub, G'ur viloyatining ustiga yurdi, qish erdi, kunlar yomon sovuq erdi, G'urning tog'larig'a qor ko'p tushub erdi, lashkar halqi yurmakka qiynaldilar, xon hukm qildi kim (22-bet) hech kim mendin qolmasun teb, borib G'urni oldi ersa, yel kelib yoz bo'ldi. Lashkarning sonin oldi, bir necha kishi kam keldi, onlarni so'r'di hech kim bilmadilar. Bir necha kundin so'ng ul kishilar xon xizmatig'a keldilar, xon anlarning ahvolini so'r'di ersa, aytdilar kim bir necha kishi lashkarning so'ngidin kela turur erduk, tog' ichinda bir kecha ulug' qor yog'di, andin so'ng yuriy bilmay, o'shal yerda yottuk, otlarimiz va tevalarimiz barchasi o'ldi, bahor bo'lg'andin so'ng piyoda kela tururmiz tedilar, xon hukm qildi: ul jamo'atga qarliq desunlar teb, barcha qarliq eli anlarning naslindin turur, andin o'tub, Kobul va G'aznaynni oldi, andin so'ng Kashmir ustiga yurdi, ul chaqda Kashmirning podshohiniig oti Yog'mo erdi, Kashmirning mahkam tog'lari ulug' suvlari ko'p bo'lur. Yog'mo anga orqa berib, O'g'uzxon g'a boqinmadi, bir yil urushtilar ikki tarafdin ko'p kishilar o'ldi, oqibat Zg'uzxon Kashmirni oldi taqi Yog'moni o'lturdi, lashkarini qatlom qildi, bir necha vaqt anda turub, qaytib Badaxshon usti birlan Samarqand keldi, andin Mo'g'ilistong'a borib evig'a tushdi.

O'g'uzxonning Eron Va Shom Va Misr Sari Yurganining Zikri

Bir yil yurtinda turub, ikkinchi yil (23-bet) elga jar (char) qildurdi, "Eron sari yurub tururmen, necha yilliq g'amlarin yesunlar", teb ikkinchi yili otlandi taqi Talash shahrig'a keldi, xonning lashkari keyininda qo'yg'an kishilari bor erdi arig'an va ochg'an va adashg'an va tekkanni olib kelsun teb, ul kishilar lashkar so'nginda qalg'an bir evlik kishini xon oldig'a olib keldilar, xon ul kishidin so'r'di kim ne uchun keyin qolib erding teb, ul aytdi: kunlikimning ozliqindin lashkarning so'ngindin kela turur erdum, xotunum homila erdi, tug'urdi, ochliq sababindin onasining suti o'g'long'a yetishmadi, kela turur erdim suvning yoqosinda ko'rdumki bir shag'al bir qirg'avulni oldi, og'och birlan shag'alni urdum ersa, qirg'avulni tashlab qochti, ani olib, kabob qilib xotunumg'a berib turub erdim, so'ngda qo'yg'an kishilaringiz yo'luqub olib keldilar, xon qaqirg'a ot va oziqva mol berib bu cherikka bormag'il teb, qol och tedi, barcha qoloch eli shul kishining naslindin tururlar, bu vaqtda xalach dey tururlar, Mavoruannahrda ko'p turur, aymaq elina qo'shila tururlar, Xuroson va Iroqda ham ko'p bo'lur, onlar chig'atoy elina qo'shula tururlar. Balxga ta'alluq G'ur tegan shaharda o'lturg'an qolochlardin oti Muhammad, laqabi Baxtiyor bir pahlavon yigit bor erdi Hindustonning Dehli tegan shahrida Qutbiddin (24-bet) otli bir musulmon podshoh bor erdi, Muhammad borib ong'a navkar bo'ldi, bir necha yildin so'ng, ulug' bek o'ldi, Hinduston tegan bo'lak-bo'lak ko'p yurt bo'lur, Bihor otli bir yurt bo'lur, Kashmir yaqininda bo'lur, Kutbiddin Muhammad Baxtiyorni ilg'orboshi qilib, ong'a yibardi, Muhammad Baxtiyor Bihor yurtini oldi. Bihorning oftob chiqarinda taqi bir yurt bor erdi, aning ulug' shahrining oti Lakshir erdi, aning to'qson yoshor podshohi bor erdi, ota otadin ul yurtning podshohi erdi, borib, ul yurtini oldi, necha yillardin beri yig'ishturg'an xazinasi qo'lina tushdi, Lakshirning temur qazuq tarafinda bir ulug' shahar bor erdi Laktuni otliq, borib ani taqi oldi va xutbani o'z otiga o'qutub va sakkani o'z otig'a suqturub, Laktuni shahrini poytaxt qilib o'lturdi. Qoloch elindin o'n ming kishi aning qatig'a yig'ildilar, Laktuni birlan Tibetning orasinda otliq kishi bir yotib bora turgan yer bo'lur, ammo bir baland tog'i bo'lur, bir yo'li bo'lur, bir otliq yurur, ikki otliq yonashib yuriy bilmas, Muhammad Baxtiyor o'n ming otliq va o'ttuz ming piyoda birlan o'shul yo'ldin borib Tibetni chopib keldi, taqi bir necha kundin so'ng vafot bo'ldi, barcha qoloch xalqi yig'ilib, Shiran teganni podshoh qildilar, ul o'lg'andin so'ng, Mardon teganni

(25-bet) podshoh qildilar va Mardon yildam va otquchi yigit erdi, ammo hech aqli yo'q erdi, bu g'oyatda kim bir kun ko'rinishda o'lturg'anda beklarina boqib aytdi, Isfihonni, falonni senga berdim.

Qazminni senga berdim, shundaq teb, Xuroson va Iroq va Rumning ancha bila turg'an shaharlarining bir bor otlarin tutub, navkarlarina ulashturdi, Tangrim bersa sizlarga berayim temadi, mundaq tesa, bo'lmas erdi, mening viloyatlarim turur, sizlarga berdim teb, ta'zim qildurdi va bir kun kelib yuknib aytdi kim savdogarmen, bu kecha ming tangamni o'g'ri olib turur tedi taqi devonga hukm bitib tedi, devon Isfihonning darug'aliqini savdogarning otig'a bitib, muhr qilib qo'lig'a berdi. Savdogar qo'rqqanindin so'z ayta bilmay yorliqni olib, boshig'a sanchdi, ko'rnishda o'ltirg'an xalq ham qo'rqinchdin hech nimarsa ayta bilmadilar, bir oqilbegi bor erdi, ul aytdi: podshohim mung'a Isfihonning darug'aliqin berdingiz, bu kishi agar mundin Isfihonga yolg'uz borsa, sizning otingizg'a yomon bo'lur, bu kishiga ul chaqli nimarsa beringiz kim qo'shli va navkarli bo'lub borg'ay tedi, ul badbaxtning ko'ngliga bu so'z yaxshi kelib, yuz ming tanga in'om va taqi bir yomonligi bu kim qoloch halqining yaxshi kishilarini begunoh o'ltura boshladi, el yaxshilari yig'ilib, kengash qilib, Mardonni o'lturub Avaz teganni (26-bet) Laktuni taxtinda o'lturdilar, ul ham o'n ikki yildin so'ng o'ldi, andin so'ng, ul yurt qolochlarning qo'lindin chiqdi, o'zga kishiga tushdi, andin so'ng, qolochlar navkar bo'ldilar, qolochlarning podshohlig'i avvalidin to oxirig'acha ellik to'rt yil bo'ldi. Emdo qolochlarga bo'lub, aytaturg'an so'zimizni qo'yg'ali munchaqliq aytduk (etduk), yetar. O'g'uzxon Talashdin o'tub Samarqand va Buxorog'a kelib, Amu suvidin o'tub, Xurosong'a bordi, ul chaqda Eron yurtinda yaxshi podshoh yo'q erdi, Qayumars o'lub erdi, Ho'shangni hanuz podshoh ko'tarmay turur erdilar, andaq vaqtni arab mulukut tavoif ter, ma'nisi bu kim har bir to'p elda bir to'ra temak bo'lur. Turklar bo'lur. Turklar andaq vaqtni ev boshig'a qoraxon derlar, ma'nisi har evda qora kishi bir xon bo'lib turur, har evga bir xon temak bo'lur, ul chaqda Eron yurti shundaq erdi, Xurosonin oldi, andin o'tub Iroqi ajam va Iroqi arab va arman va Shom va Misrg'acha oldi, bu aytilg'an viloyatlarning bir nechasini urushib va barchasini boqindurib, o'ziga ta'alluq qildi. O'g'uzxon Shom viloyatinda turg'anda pinhoni bir navkarining qo'liga bir oltun yoy va uch o'qni berdi taqi aytdi yoyni kun tug'ishinda bir cho'lda kishi ayog'i yetmas yerda turpaqqa ko'mub bir uchini chiqarib qo'yg'il va o'qlar kun botishi tarafiga eltib, yoyni nechuk qo'ysang ani shundog' qo'yg'il tedi, ul kishi yorliqqa amal qilib keldi, bu voqi'adin bir yil (27-bet) o'tgandin so'ng uch ulug' o'g'li Kun va Oy va Yulduzni charlab aytdi: yot yurtg'a kelibmen, ishim ko'p, ov ovlamaqa qo'lum yetishmay turur, kun tug'ishi tarafinda falon cho'lning ovi ko'p ermish teb eshitdim, o'z navkarlarinig bilan anda borib, o'tav so'qub kelinglar tedi, andin so'ng uch kichik o'g'li Ko'k va Tog' va Tengiz bu uchasini charlab, aqalarin aytqan so'zni aytib, kun botishi tarafig'a yibardi, bir necha kundin so'ng uch ulug' o'g'lonlari bir oltun yoy birlan ko'p ovni xonadonlarig'a kelturdilar, uch kichik o'g'lonlari taqi uch oltun o'q birlan ko'p ovni kelturdilar, ul ovning etlarina ko'p etlar va turduk oshlarni qo'shub, xalqni chaqirib yoyning va o'qning topilg'anini irim qilib, o'zlariga qayta berdi, uch ulug' o'g'li yoyni sindirib olishdilar uch kichik o'g'li har qaysi bir o'qni oldilar, olg'an viloyatlarda ko'p yillar turub, dushmanlarini yo'q qilib, do'stlarini siylab, boshi Sayram ayog'i Misrg'acha olg'an viloyatlarining barchasina hokimlar qo'yub, qaytib, o'z yurtig'a tushdi.

O'g'uzxonning Yurtina Kelib To'y Qilg'anining Zikri

O'g'lonlarim xalqim birlan eson omon borib keldim teb, ulur to'y yorog'in qilsb, bir xirgoh yasatturdi, barcha og'ochlarining toshina oltun qopladi, la'l va yoqut va zumrud va feruza va dur birlan murassa' qildurdi, bu baytni ul evning vasfinda aytib tururlar, bayt:

Bir ev tikti oltundin ul shahriyor,
Kim ul ev falak evindin qildi or.

To'qquz ming qo'y va to'qquz yuz yilqi o'lturtdi, bulg'aridin to'qson to'qquz hovuz qildirdi, to'qquzig'a araq va to'xsonig'a qimiz to'lturtdi, barcha navkarlarini chaqirib kelturtdi, ul olti o'g'lig'a ko'p nasihatlar aytib (etib) va beklar o'rgatib yurtlar va shaharlar va ellar va in'omlar berdi. Bu baytlarni aning vasfinda aytib turur:
She'r:

O'g'uz qildi ul to'yda chirg'amishi,
Bu olti o'g'ulni suyurg'amishi.
Bular ko'rsatib erli mardonalik,
Ota birlan ko'p turli fazonalig
Otag'a (onlar) bas qildilar yorliq,
Urush kun(larin)da barchasi borliq.

Andin so'ng barcha navkarlarining otqan va chopqan va qilg'an xizmatlarig'a loyiq shaharlar va sarhadlar va kendlar va in'omlar berdi taqi o'g'lonlarig'a aytdi: siz uch ulug'ingiz oltun yoyni topib kelturdingiz taqi ani bo'zub ulashtingiz, sizlarning otingiz Buzuq bo'lsun, sizlardin bo'lgan o'g'lonlarni ham to qiyomatg'acha Buzuq tesunlar. Uch o'q kelturgan uch kichik o'g'lini va andin bo'lganlarni bu kundin to dunyo oxir bo'lg'uncha uch o'q tesunlar yoy va o'qni ki topib kelturdingizlar ul kishidin bo'lmadi va Tangridin bo'ldi: bizdin burun o'tgan xalqlar yoyni podshoh o'rninda bilib tururlar, o'qni elchi yerinda, aning uchun kim yoy o'qni qaysi tarafg'a tortib yibarsa, o'q anqa borur. Emdo men o'lgandin so'ng Kunxon mening taxtimda o'ltursun, andin so'ng Buzuq naslindin har kim qobil bo'lsa, xalq ani podshoh (29-bet) qilsunlar, dunyo oxir bo'lg'uncha Buzuqning bir yaxshisi podshoh bo'lsin, o'zgalari o'ngda o'ltursunlar, uch o'qlar so'l bo'lsunlar, zvning so'l tarafinda o'ltursunlar va dunyo oxir bo'lg'uncha navkarligiga rozi bo'lsunlar, teb aytdi va yuz taqi o'n olti yil podshohlik qilib, haq rahmatig'a bordi.

O'g'uzxonning Ulug' O'g'li Kunxonning Podshohliqining Zikri

O'g'uzxonning uyg'ur teb ot qo'yg'ani jamoatning ulug'i va oqsoqolining o'g'li bor erdi. Arqil xo'ja otliq, O'g'uzxon otass taxtinda o'lturub to'lguncha vazir vakili ul erdi, oqil va donishli va ko'p bilig'li kishi erdi va Kunxon taqi ani vazir qilib, to o'zi o'lguncha aning so'zina amal qilur erdi, Arqil xo'ja uzoq umr topdi, kunlarda bir kun xon yolg'uz o'lturg'anda aytdi: otang yuzda o'n olti yil yozning issig'inda soyada o'lturmay va qishning sovuqinda evda o'lturmay qilich urub ko'p yurtlarni ochib siz oltingizg'a qo'yub

ketdi, agar siz oltingizning va sizlardin bo'lg'anlar barchangizning og'zingiz bir bo'lsa, uzoq yillar va ko'p kunlar bu yurtlar qo'lingizdan chiqmas, agar og'zilaringiz bir bo'lmasa, o'lja yurtningizda ketar va boyiri yurtningizda ketar va molingiz, joningizda ketar tedi. Kunxon aytdi: otamg'a kengash beraturg'an erding'iz, otam o'rni'g'a emdi tamsiz, siz ne ishni o'xshatsangiz, men ani qilayin, tedi ersa, Arqil xo'ja aytdi: O'g'uzxon o'n yurtlar va shaharlar va ellar va o'luk mollar va tirik mollar qolib turur, siz olti o'g'ulning har biringizdin (30-bet) to'rt o'g'ul bo'lub, barchasi yigirma to'rt podshohzoda bo'lub, siz oltingizdin boshqa va men andin qo'rqa tururmen, dunyoliq uchun og'izlaringiz ola bo'lur teb, Kunxon Arqil xo'janing so'zini qabul qilib, ulug' qurultoy qildi, yaxshi va yomon xalqning barchasi kelgandin so'ng ul O'g'uzxon qolgan viloyatlar va ellar va o'luk mollarning va tirik mollariig barchasini bu aytilgan o'ttuz podshohzodalarning ulug'ina ulug'cha va kichkina kichikcha berdi, bu yigirma to'rt o'g'ul odmi xotunlardin bo'lg'an erdi, munlardin o'zga qumalardin bo'lg'an ham o'g'lonlar ko'p erdi, anlarning ham ahvollarig'a loyiq nimarsalar berdilar, andin so'ng O'g'uzxon qildurg'an oltun evni tikturdi, o'ng yoqda olti oq o'rga va so'l yoqda olti oq o'rga tikturdi va taqi o'ng yoqda boshina oltun taquq berkitgan qirq quloch og'achni tikturdi va so'l yoqda boshina kumush taquq berkitgan qirq quloch og'achni tikturdi va taqi xon yorliqi birlan buzuq o'g'lonlari, navkarlari birlan oltun taquqni uch o'q o'g'lonlari navkarlari birlan kumush taquqni ot birlan chopin otdilar, taquqlarni urg'on kishilarg'a ko'p in'omlar berdi. Kunxon otasining qilg'anig'a amal qilib, to'qquz yuz yilqi va to'qquz ming qo'y o'lturtdi va to'qquz bulg'ar hovuzg'a araq to'lturtdi va to'xson bulg'ar hovuzg'a qimiz soldurtdi, qirq kecha va kunduz aysh-ishrat qildilar.

O'g'uzxonning O'g'lonlari Va Nabiralarning Otlarining Zikri

Emdi anlar ichib yey tursunlar, biz O'g'uzxonning etakindin yoyilg'an o'g'lonlarning otlarini aytaling: avval ham aytib erduk, andaq ham bo'lsa, o'g'lonlari va nabiralari va barchalarin bir yerda aytmaqni munosib ko'rduk. O'g'uzxonning ulug' o'g'lining oti Kunxon va andin kichikining oti Oyxon va andin kichikining oti Yulduzxon va andin kichikining oti Ko'kxon va andin kichikining oti Tog'xon va andin kichikining oti Tengizxon, bu oltisining har qaysisining admi xotunlaridin bo'lg'an to'rt o'g'li bor erdi. Kunxonning ulug' o'g'lining oti Qayi va ikkinchi Bayot va uchunchi Alqa evli va to'rtunchi Qora evli. Oyxonning ulug' o'g'lining oti Yozir va ikkinchi Yosir va uchunchi Dudarg'a va to'rtunchi Dukar. Yulduzxonning ulug' o'g'lining oti Avshar va ikkinchi Qiziq va uchunchi Bekdili va to'rtunchi Qarqin. Ko'kxonning ulug' o'g'lining oti Bayondur va ikkinchi Bajna va uchunchi Chavildur va to'rtunchi Chepni. Tog'xonning ulug' o'g'lining oti Salur va ikkinchi Aymir va uchunchi Ola yo'ntli va to'rtunchi Uragir. Tengizxonning ulug' o'g'lining oti Igdir va ikkinchi Bukduz (Bekidez), (Bekduz) va uchunchi Ava (Iva) va to'rtunchi Qiniq, O'g'uzxonning bu olti o'g'lining qumadin bo'lg'an o'g'lonlarining otlarini aytaling, ammo qaysi o'g'lindin bo'lg'ani ma'lum ermas: Kena-kuna turbatli, Kerayli, Sultonli, O'qli, Ko'kli, Suchli, Xurosonli, Yurtchi, Jomchi, Turmachi, Ko'mi (Ko'mchi), Surqi. (32-bet). Bu vaqtda ani Surxi deyturlar, Qurchik, Suvarchik, Qazg'urt, Qirg'iz, Takan (Taka), Lola, Murdasho'y, Sayir. Emdi bir necha ellar kim O'g'uzxon onlarg'a ot qo'yub ayduq. O'g'uzxon naslindin ermaslar, andaq ham bo'lsa, shul to'yda bor erdi, ul sababdin otlarini nomada bitiy tururlar, otlari bular turur kim Qaniqli va Qipchaq va Qarliq va Qoloch.

Kunxonning Inilari Va O'g'lonlarig'a O'run Berganining Zikri

Emdi o'n ikki o'rgada o'lturub ulush olg'an kim va ul ulushni to'g'rag'on kim, tashqarida otlarin tutub o'lturg'an kim, onlarni bayon qilaling. Oltun o'rganing to'rinda Kunxon o'lturdi, barcha el yaxshilari ittifoq qilib, qo'yning boshin va orqasin, quyruqli uchasin va bag'rin uchanning ustinda qo'yub, Kunxonning oldinda qo'yidilar ham kim xon bo'lsa, ulushlari bu bo'lsun tedilar, o'rganing ichki eshikinda Arqil xo'ja o'lturdi, to'shni aning oldinda qo'yidilar taqi ham kim vazir bo'lsa, aning ulushi bu bo'lsun tedilar, sog' qo'lda (o'lgi) avval o'rgada Kunxonning ulug' o'g'li Qayinni o'lturtdilar sog' oshiqli ilikni ulush berdilar. Bayot ani to'g'radi, Surqi otlarin tutdi. Bu vaqtda ani Surxi dey tururlar. Ikkinchi o'rgada Alqa evlini o'lturtdilar, sog' qora yiliki ulush berdilar, Qora evli ani to'g'radi, Lola otlarin (33-bet) tutdi, uchunchi o'rgada Oyxonning ulug' o'g'li Yozirni o'lturtdilar, sog' yonboshni ulush berdilar, Yosir ani to'g'radi, Qo'mi otlarini tutdi. To'rtunchi o'rgada Dudurg'ani o'lturtdilar, sog' o'mchani ulush berdilar, Dukir ani to'g'radi, Murdasho'y otlarin tutdi. Beshinchi o'rgada Yulduzxonning ulug' o'g'li Avsharni o'lturtdilar sog' uyuluqni ulush berdilar, Qiziq ani to'g'radi, Turumchi otlarin tutdi Oltinchi o'rgada Bekdilini o'lturtdilar sog' yog'rinni ulush berdilar, Qarqin ani to'g'radi, Qorchiq otlarin tutdi, so'l yondag'i avvalgi o'rgada Ko'kxonning ulug' o'g'li Bayondurni o'lturtdilar, so'l uyuluqni ulush berdilar. Bajna ani to'g'radi. Qazg'urt otlarni tutdi, Ikkinchi o'rgada Chovuldurni o'lturtdilar, so'l yonboshni ulush berdilar. Jabni (Chebni) ani to'g'radi, Qaniqli otlarin tutdi. Uchunchi o'rgada Tog'xonning ulug' o'g'li Solurni o'lturtdilar, so'l ashiqli yillikni ulush berdilar, Aymir ani to'g'radi, Qoloch otlarni tutdi. To'rtunchi o'rgada Ola yo'ntlini o'lturtdilar, so'l umchani ulush berdilar, Uragir ani to'g'radi, Tekan (taka) otlarni tutdi, beshinchi o'rgada Tengizxonning ulug' o'g'li Igdurni o'lturtdilar, so'l qari yilini ulush berdilar, Bukduz ani to'g'radi, Qorliq otlarin tutdi. Oltinchp o'rgada Avani (Ivani) o'lturtdilar, so'l yog'rinni ulush berdilar. Qiniq ani to'g'radi, Qipchaq otlarin tutdi.

(34-bet) Burung'i o'tgan baxshilari va umri ma'arakada o'tgan yaxshilari andaq aytib tururlar kim Ug'uzxonning olti o'g'linin asl xotunlaridin tuqqan nabiralari, yigirma to'rt kishi erdilar, Kunxon anlarning har ikkisini bir o'rgada o'lturtdi, o'n ikki bo'lak bo'ldilar, bu o'n ikkisidin tug'qanlarga yuzlik tedilar aning uchun kim har nimarsaning yuzi keyindin yaxshi bo'lur, elning va xalqning yuzlarig'a tutqan yuzliklari turur temak bo'lur va taqi ul kim O'g'uzxonning bir necha ot qo'ygan kishilari va qumadin tug'qan nabiralari munlar ham yigirma to'rt kishilar bordilar, barchasining otlarini yuqorida bir-bir aytib tururmiz. Bularniig barchasi evning tashqarisinda o'lturtdilar, o'n ikkisi ot tutub o'lturtdi va o'n ikkisi eshikda o'lturdi, bu yigirma to'rtidin tug'qanlarga aymaq tedilar, asli umaq turur, rasm turur kim qora ulusning barchasi so'zni butun ayta bilmas, yorti ayturlar. Ushbu chaqda ham bir kishi bir kishidin so'rsa, elingning umaqi ne turur teb so'rar, umaq mo'g'ul tili turur, bu vaqtda qalmaq ham umaq deb turur, umaqning ma'nisi (35-bet) urug' temak bo'lur. turkmanlarning o'n ikki yuzlik va yigirma to'rt umaq teganlarining ma'nisi bu turur.

O'g'uzxonning Nabiralarning Otlarining Ma'nisi Va Tamg'alari Va Qo'shlarining Zikri

Turkmaning tarix bila turgan bilig'li qarilarning barilari O'g'uzxonning o'n ikki o'rgada o'lturgan yigirma to'rt nabirasining otlarining ma'nilarini va tamg'alarining nechun erkanin va qo'shlari turg'an qo'shlarining otlarini, mundaq aytib tururlar kim Qayining ma'nisi maxkam temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi shunqar; Bayotning ma'nisi davlatli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi uki (ukki); Alqa zvlining ma'nisi muvofiq temak bo'lur. tamg'asining suvrati bu turur: qushi Kuyka-nak; Qora evlining ma'nisi har qayda o'ltursa xirgoh birlan o'lturguchi temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi ko'bak sari; Yozirning ma'nisi ellar oqasi temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi turumtoy; Yosirning ma'nisi oldig'a har nimarsa uchrasa ani yiqar temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu iurur: qushi qarg'u; Dudurg'aning ma'nisi yurt olmaqni va ani

saqlamaqni bilgachi temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi qizil qarchig'ay; Dukarning ma'nisi to'sarak (turk) temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qo'shi ko'chgan (ko'chkin); Avsharning ma'nisi ishni yildam ishlaguchi (36-bet) temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi chora Lochin; Qiziqning ma'nisi bo'ka temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi saricha; Bekdilining ma'nisi so'z hurmatli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi bahri; Qarqinning ma'nisi oshli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi humoy; Salurning ma'nisi qulachli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi Lochin; Bajnaning ma'nisi qilg'uchi temak bo'lur, tamg'asiniig suvrati bu turur: qushi olato'g'anaq; Chavuldurning ma'nisi nomusli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi bug'daynaq; chebni (jebni) ning ma'nisi bahodir temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi humoy; Salurning ma'nisi qulachli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi burgut; Aymirning ma'nisi boylarning boyi temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi anchari; Ola yo'ntlining ma'nisi ola otli temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: beshik teg, qushi yog'albay; Uragirning ma'nisi yaxshi ish qilg'uchi temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi bayqu; Igdiring ma'nisi ulug' temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi qarchig'ay; Bukdurning ma'nisi xizmatkor temak bo'lur, tamg'asining suvrati bu turur: qushi italg'u; Avaning (Ivaning) ma'nisi martabasi baland temak bo'lur, tamg'asining suvrati, bu turur: qushi tuyg'un; (37-bet) Qo'niqning ma'nisi aziz temak bo'lur, tamg'asiniig suvrati bu turur: qushi charaqarchig'ay.

O'g'uz Elining Ahd Qilganlarining Zikri

Xon boshliq barcha xalq aytdilar kim bir tavar yo o'n yo yuz va yo har ne chaqliq o'ltursangiz umchasini ushbu aytilgan teg ulashib olishsunlar taqi har qaysisi o'zining o'g'lonlari birlan va navkarlari birlan yesunlar va taqi aytdilar kim bir kishi gunohkor bo'lsa, ul kishi podshoh o'lturg'an yerga yovuq bo'lsa va yo yiraq bo'lsa, ul gunoh qilg'an kishi podshohning urug'indin bo'lsa va yo o'zga urug'din bo'lsa, xonning bir kishisi borib, ani yorg'u qilsa, ancha xonning inisi va o'g'li va beklari hech nimarsa qo'l yopmasunlar va meni teb, kelib turur teb, pushti panoh bo'lub, agar har kim orqa bo'lsalar, ul orqa bo'lg'an kishini podshoh eshikina kelturub, orqasina qilich birlan chopib, ikki bo'lak qilmoq kerak, to ko'rgancha ko'z va eshitgancha quloq bo'lg'ay va taqi ul kim O'g'uz naslindin va buzuq o'g'lonlaridin bir kishini podshoh qilg'aylar, ikki kishini ko'tarmagaylar, aning uchun xon bir bo'lsa, el tuzalur va ikki bo'lsa el buzalur, burung'i o'tgan biliglilar aytib tururlar kim bir qinga ikki qilich sig'mas va bir xotunni ikki er olib o'ltura bilmas va bir yurtg'a ikki to'ra sig'mas, bir ulug' kag'azg'a ahdnoma bitib Kunxon boshliq inilari va o'g'ullari va beklari va elning qarilarining yaxshilari va yigitlarining yaxshilari barchalari xatda otlarin bitib ant (38-bet) ichtilar kim to tirikmiz; ushbu aytilg'an so'zlardin qaytmasbiz, agar byzdin bo'lg'an o'g'lonlar halolzoda bo'lsalar to dunyo oxir bo'lg'uncha bu ahdnomani o'qub amal qilg'aylar, agar haromzoda bo'lub, yurtni buzali tesalar amal qilmagaylar tedilar taqi otlarin bitib, muhrlarin bosib, ahdnomani Kunxonning xazinasinda qo'yidilar. O'g'uzxon o'lganda Kunxon yetmish yoshar erdi va taqi yetmish yil otasi yerinda o'lturub dod va adl birlan xonliq qildi va taqi andin so'ng podshohliq qildi haq rahmatig'a ketdi.

Kunxonning Ulug' O'g'li Qayining Xon Bo'lg'anining Zikri

Kunxon o'lgandin so'ng barcha O'g'uzxonning nabiralari va el yaxshilari yig'ilib Qayini xon ko'tardilar, ul taqi otasi teg elga adolat qilib yigirma uch yil podshohliq qildi, xaq rahmatiga ketdi.

Debbaquyning Xon Bo'lg'anining Zikri

Qayixonning o'g'lonlari ko'p erdi, bir o'g'lina ulug' otalarining otin qo'yub erdi, ulug', kichik barcha ittifoq birlan Debbaquyni xon ko'tardilar, kunlarda bir kun Debbaquyxon xalqdin so'radikim bu vaqtda O'g'uzxonni ko'rgan kishidin kishi bormu teb, aytdilar bir kishi qolib turur, salur elindin Ulash otli tedilar, xon kishi yibardi, Ulashni kelturub O'g'uzxonning na ish qila turganin va do'stlarg'a ne muruvvat qilib dushmanlarga ne javr madora qila turg'anin bir-bir so'rdi. Ulash ham bilganlarini aytdi, andin so'ng Ulashga ko'p in'omlar berib eviga yibordi (39-bet) va taqi Debbaquyxonning ulug' beklari Yozir elindin, alan va arlan, Dunkar elindin Chekas va Boshibek va Big'ubek (Bayg'ubek) va bayondur elindin Qabul xo'ja erdilar, Xon bir kun ov ovlab yuriy turg'anda atdin yiqilib, yonbosh so'ngaki sindi taqi andin o'ldi. Ko'ziyovi otli o'g'li bor erdi, ani podshoh ko'tardi, o'ttuz yil podshohliq qilib ul dunyog'a ketdi, ammo ul Qo'ziyovi xon bo'lganda ani kengash beklari aymir elindin Ko'runchak erdi, salur elindin Tabaq erdi va taqi salurdin Enkashning o'g'li o'tkan va aning o'g'li Qulsari uch orqa vazir bo'ldilar, yuz yigirma yil xonliq qildi va taqi o'ldi.

O'g'uz Elining Yurtlari Va Anda Necha Yil Va Ne Ravish Birlan O'tirg'anlari Va Turkman Teb Nechuk Ot Qo'yulg'anining Zikri O'g'uzxondin to Qo'ziyovi xongacha nechukki ayttuq, shundaq turur, emdi Inalxonni ayturmiz, Tangrim buyursa Inalxonning zamonindin to biz bu kitobni aytg'an chaqg'acha bir-bir ayturmiz turur, barchasi rost turur, hech g'alati yo'q turur ammo Qo'ziyovixon birlan Inalxonning orasinda necha yil o'tganini jazm eta bilmaymiz, andaq ham bo'lsa oz aytali shoyad aytusak, yolg'on bo'lg'ay, to'rt ming yil bor turur andin (40-bet) bila tururmiz, kim O'g'uzxon Qayumars zamoninda erdi, Inalyovixonning vazir vakili qayi xalqindin Qo'rquq ota erdi, ul bizning payg'ambarimizning onalariing inisi Abbas avlodining o'g'lonlari Bag'dod shahrida besh yuz yil podshohliq qildilar, Qo'rquq anlarning zamoninda erdi, Qayumars birlan o'g'lonlarining orasi besh ming yil turur, Qo'ziyovixon O'g'uzxonning beshlanchi o'g'li turur, bas o'zingiz hisob qiling, Qo'ziyovixon birlan Qo'rquq otaning ----- [1] xoni Inalxonning orasi necha yil bo'lur, emdi biz bu aytilg'an to'rt ming yilda bir-bir va ot-bot kimning bo'lg'anin va kimning bo'lmag'anin bilmay tururmiz, muncha-muncha bilmasak ham boshdin oyoqg'acha suvratini bilatururmiz, ani aytaling, O'g'uz elning yurtlarining kun tug'ushi Issiq ko'l va Olmaliq va qiblasi Sayram va Qazg'urt tog'i va Qorachiq tog'i va temur qazug'i ulug' tog' va kichik tog'ki misning koni bo'lur va kun botishi Sir suvinint ayog'i Yangikent va Qoraqurum, ushbu aytilg'an yerlarning ichinda, o'rnida to'rt ming va besh ming yil o'lturdilar taqi qaysi urug'i ko'p bo'lsa, andin podshoh ko'tardilar, mundaq qayidin bir kishini podshoh ko'tarurlar erdi, qayi urug'i va bayot urug'i va taqi besh, olti oz urug'lar ang'a qo'shilurlar erdi va taqi salurdin bir kishini podshoh ko'tarurlar erdi, salur urug'i va (41-bet) aymir urug'i va taqi bir necha oz urug'lar anga qo'shilur erdi va taqi yozirdin bir kishini podshoh ko'tarurlar erdi, yozir urug'i va taqi bir necha oz urug'lar anga qo'shulurlar erdi mundin qibo qiling, ko'p urug'din podshoh ko'tarib, oz urug'lar anga qo'shulib goh olti, yetti to'p bo'lurlar erdi, goh uch, to'rt to'p bo'lurlar erdi va taqi biri biri birlan yog'i bo'lub, chopushurlar erdi, asir qilurlar erdi, o'zlarindin ortqan yesirlarni Mavorounnahr bozorganlarina sotarlar erdi, ul vaqtda Iroq va Xurosan va Mavorounnahrning podshohlari va spohiylari va ra'iyatlari, barchalari tot erdi, totdin o'zga kishi yo'q erdi, sulton Mahmud G'aznaviyning otasi Sebuk Tegin qayi xalqindin erdi, o'zini turkmanlar asir qilib, savdogarga sotdilar av taqi bachna (bajna) urug'i ham o'zindan tura ko'tarib solur eli birlai yog'i bo'lub chopishurlar erdi, besh olti orqag'acha bu ikki

elning orasinda dushmanlik bor erdi, bachna eli salur elina g'olib kelur erdi, aning uchun salur eli bachna xalqini it bachna derlar, elining To'ymadug' o'tli bir podshohi bor edi, ul qo'shun birlan kelib, salur elini chapib, Salur Qazan alining onasi Chachaqlini o'ljalab ketdi. Uch yildan so'ng kadxudosi Anqash ko'p mol birlan yibarib Chachaqlini qayta oldi. Bu so'zlardan arz ul kim chapqanlarni (42-bet) yurtlarinda o'lturub, chapilgan elning yovdin qochg'anlari Mavorounnahrqa qochib, borurlar erdi va shundoq qilib, bora-bora turkmanning ko'pi viloyatga tushdi, ozi qoldi, ul vaqtda turkmandin narg'i tarafinda o'lturgan ellar ko'p erdi, aning qaysi birini aytayin, barcha ellardin turkmang'a yaqinraq o'lturg'an xitoy va qaniqli va nayman erdilar, ul ellar turkmanning qolg'anin chopa boshladilar. Issiqko'l va Olmaliq va Sayram va ulug' va kichik tog'lar bu yurtlarning barchasin tashlab, Sir suvining ayoqina kelib, podshohlarini Yangikentda o'lturub o'zlari Siring ikki tarafin yoqlab va qishlab o'n orqalari o'tguncha o'lturdilar va Mavorounnahrqa tushgan turkmanlarini tojiklar ul turk derlar erdi, besh, olti orqa o'tgandin so'ng yerga, suvga tortdi taqi chekkalari qisiq va ko'zlari ulug' va yuzlari kichik va burunlari ulug' bo'la boshladi, turkman yurtig'a kelib o'lturg'an ellardin asir va savdogarlar Mavoraunnahrqa kela boshladilar. Anlarni ko'rdilar taqi tojiklar turk tedilar, burung'i turklarg'a turkmonand teb ot qo'ydilar, aning ma'nisi turkka o'xshash temak bo'lur qora xalq turkmonand teb ayta bilmadi taqi turkman tedilar.

Inalyovining Xon Bo'lg'anining Zikri

Qayi qora xo'janing o'g'li Ko'rquq ota salur Ankash xo'ja va Avashbanxo'ja boshlik barcha O'g'uz eli yig'ilib, qayi xalqindin Inalyovini, podshoh ko'tardilar, vaziri Qo'rquq ota erdi, Qo'rquq ota har nimarsa tesa Inalyovi aning so'zindin chiqmas erdi, Qo'rquq otaning karomatlari ko'p (43-bet) erdi, ikki yuz to'xson besh yil umr topdi, uch podshohga vazir bo'ldi, Inalyovi yetti yil podshohliq qildi, ikki o'g'li bor erdi, ulug' o'g'lining oti Al (Ali), kichigining oti Duyli qayi, Inalyovixon o'lar bo'lg'anda Duyli qayni o'rninda o'lturtib ketdi. Do'yli qayi ham Qo'rquq otaning so'zina amal qilur erdi va taqi Qo'rquqdin boshqa ikki inaq begi bor erdi, biri bayondur elindin Bukduz o'tli va taqi bir ig'dirdin Dunka o'tli, Duyli qayi ko'p yillar podshohliq qildi, o'g'li yo'q erdi, oshin oshab va yoshin yoshab umr qilib vafot topdi.

Duyli Qayining Inisi Erkining Podshoh Bo'lg'ani Va O'g'li Tumanning Dunyoga Kelganining Zikri

Duyli qayining bir yaqin qarindoshi bor erdi. Erki o'tli, ul aza egasi bo'lub o'lturdi, barcha O'g'uz eli ang'a yig'lab keldilar Qo'rquq ota boshliq barcha beklar so'rdilar xonning ko'chlarining hech bo'ylarinda bormu teb, bir doya xotun kelib aytdi: xonning bir harami homila turur, umidimiz bor, tez bo'lg'ay teb aytdi, bir necha kundin so'ng xonning o'luk oshini berib ulturub erdilar, xonning o'g'li bo'ldi teb sevinchi (44-bet) tiladilar Erki boshliq barcha beklar sevinchi berdilar. Erki xalqg'a sovun (so'qum) soldi, har kim himmatiga loyiq savun kelturdilar, to'rt yuz yilqi va to'rt ming qo'y o'lturdilar, bulg'aridin uch hovuz tikurdi, birisini araq birlan va birisini qimiz birlan va birisini qatiq birlan to'lturtdi. Bir oy kecha-kunduz to'yda barchasi yaxshi va yomon aysh va ishratg'a mashg'ul bo'lub, qarilar yoshin unutdi va yorlilar (faqirlar) molsizliqin unutdi va boylar o'lumin unutdilar. O'g'uz eli Qo'rquqg'a aytdilar bu o'g'long'a bir yaxshi ot qo'yg'il tedilar, Qo'rquq ota muning oti Tumanxon bo'lsun tedi, xalq aytdilar: mundin yaxshiroq ot qo'yg'il dedilar, Qo'rquq ota aytdi: mundin yaxshi ot bo'lmas tedi, ul kuni Duyli qayixon o'ldi ersa, bizning yurtimizni tuman tutub qorang'u bo'ldi bu o'g'ul tumanda tug'di, aning uchun Tuman ot qo'yduq va ikkinchi ko'nglumdin yaxshi irim va niyat qilib, aning uchun Tuman ot qo'yub to'rurmen kim tuman uzoq turmas, tez keta turg'an nimarsa bo'lur, tumanli kun oftob bo'lur, tumanning so'nggi yorur bo'lmay bo'lmas, ozg'ina turg'an tumanni bu o'g'lonning yoshliqina o'xshatibmen, so'ngi oftobli, bu o'g'lonning yigit bo'lub otasi taxtinda o'lturub davlatli va uzoq umrli bo'lg'anina o'xshatibmen tedi. Barcha xalq buni eshitib, Qo'rquqg'a ofarin deb xushhol bo'lub Tumang'a ko'p duolar qildilar va taqi Qo'rquq boshliq barcha xalq Erkig'a aytdilar: bir oy to'y qilding oshing tamom bo'lmadi va hovuzlarg'a salg'an qimiz va ayroning (45-bet) gulning suvindin ko'p bo'ldi, emdi bu kundin so'ng seni Gulerki xon tegali, Tuman o'zungning o'g'ling turur, og'ang Duyli qayining o'rninda o'lturub xonliq qil va har qachon Tuman yigit bo'lsa, ang'a ne berurungni o'zung yaxshi bilursen tedilar, taqi Gulerkini xon qildilar, xalq birlan yaxshi ma'osh qilib o'lturdilar. Tuman yigit bo'ldi.

Duyli qayixonning boyiri kishilari Tumang'a so'z berdilar, podshohliq otangdin seng'a meros qolgan turur, barcha xalq ittifoq birlan Gulerkiga oriyat topshirub erdilar, bu shart birlan kim har qachon sen bolig' bo'lsang, sang'a topshurg'ay teb, Tuman bu so'zni Gulerkiga bir kishidin ayturdi: Gulerki bu so'zni eshitgandin so'ng xilvatda Qo'rquqg'a aytdi: taqi aning maslahati birlan elning yaxshilarini charlab, ulug' to'y qildi. Qo'rquqni evning to'rinda o'lturtub, Gulerkixon yukunub, qimizli ayoqni sundi, Qo'rquq qimiz ichib, barcha xalq oshagandin so'ng Gulerki aytdi: ey, el va xalq barchangiz bilursizlar, podshohliq, Tumanning haqi erkanin, bu vaqtg'acha Tuman yosh erdi, aniig uchun men ishni qila turur erdim, emdi Tuman ulug' yigit bo'ldi, otasining taxtini topshira tururmen, tedi, barcha xalq Qo'rquqg'a aytdilar xonning va barcha O'g'uz elining ixtiyori sening qo'lungda turur, ne ishni munosib ko'rsang, ani qilg'il, tedilar, Qo'rquq bu so'zni eshitgandin so'ng kishi yibarib, Tumanni kelturub, evning o'rtasinda o'lturtub, aytdi: otang o'ldi, sen yosh qolding, Gulerki ham otang turur va ham (4b-bet) aqang, seni dunyoga kelgandin to bu chaqg'acha ko'p emgaklar birlan yaxshi asrab turur, toju taxt va el barcha yurtdi seninki turur sendin o'tunumiz bu turur kim bir bir necha kun sabr qilgil, aqangning bir-bir keyindin nariligi qovuq bo'lub turur tedi ersa, Tuman aytdi, barcha O'g'uz elining yaxshisi otamning vaziri va mening bobom turursen, so'zingizni qabul qildim, tedi, Gulerkning bir qizi bor erdi, bisyor ko'rqli ota-otasining barcha ishlarina erkli, Qo'rquq Gulerki birlan Tumang'a so'zlashib, yetti kecha-kunduz to'y qilib, podshohlarg'a loyiq asbob va -----[2] tuzug' birlan qizni Tumang'a topshurdilar, ul vaqtda avshar elining xoni bor erdi. Oyna o'tli bu qizni o'g'lig'a ayturub erdi, Gulerki qabul qilib, bermak bo'lub erdi, Oynaxon qizni Tumang'a berganin eshitgandin so'ng cherik tortib, Gulerkning ustiga yurdi, Gulerki ham ulug' cherik birlan qarshi borib, urushib Oynani bosti, Oynaning o'g'lini o'lturdi va avsharning lashqarin qirdi, Oynani qavub yurtina bordi, yurtini olib, olti oy anda o'lturdi, (47-bet) qochib o'zga elga bordi, Gulerki ont ichib, Oynag'a kishi yibarib, aytdi kim bu yomonliqni qilg'an sen emas erding, o'g'lung erdi ersa jazosin topdi, emdi sening birlan qarindosh tururmiz, kel taqi yurtungga ega bo'l, men qaytaturmen tedi. Elchi borib bu so'zlarning barchasini aytdi, Oyna inonib kelib Gulerkini ko'rdi, Gulerni taqi yurtini topshurub qaytib o'z yurtig'a tushdi.

Tumanning O'g'li Bo'lg'ani Va Ang'a Yovli Ot Qo'yg'anlari Va Yigit Yetishganidan So'ng Qonli Yovli Ot Qo'yganlarining Zikri Tumanning Gulerki qizindin o'g'li bo'ldi, otini Yovli qo'ydilar tug'shili va alp bo'ldi va yigit yetildi, bir kun suvning yoqasinda yigitlar birlan o'ynay turur erdi, bir yigit birlan urushdi, ani urayin teb nimarsa izladi, yaqinda bir to'p qazg'andin o'zga nimarsa topmadi, aning uchindin tutub tubindin chiqarib ul yigitning, bo'ynig'a urdi ersa, bo'yni uzildi taqi o'ldi, Gulerki, xon, Tuman va Qo'rquq barcha beklar o'lturub erdilar Yovlining bu qilg'an ishin aytdilar, ersa ulug' va kichik va yaxshi va yomon va ko'rgan va

eshitgan tonglab xayron qoldi, Tuman aytdi: bu o'g'lonning otini bu vaqtg'acha (48-bet) Yovli deyturur erduk, emdi Qonli Yovli temak kerak tedi ersa, andin so'ng ang'a barcha xalq Qonli Yovli tedilar. Kunlardan bir kun Gulerkixon o'rgada o'lturub erdi Tuman taqi anda hozir erdi, Qonli Yovli eshikdin kirib keldi va o'rta yerda o'lturdi taqi Gulerkiga boqib aytdi ey, bobo bu o'lturg'an taxting ulug' otam Duyli qayining turur bu vaqtgacha otam Tumanni yosh turur teb, bermading, emdi ne uchun bermay turursen tedi. Gulerkixon boshini qo'yi solib ko'p o'lturdi taqi bir fursatdin so'ng boshin ko'tarib aytdi: bu so'zni men sendin burunraq aytur teb umid qilur erdim va xossa ulkun kim tikan birlan kishining bo'ynin uzdung, rost aytatursen, xo'b bo'lur, yaxshi bo'lur, emdi otangg'a topshurmak kerak.

Tumanning Xon Bo'lg'anin Zikri

Gulerki bu so'zlarni nabirasidan eshitgandin so'ng Qo'rquq boshliq barcha O'g'uz elina kishi yibarib kelturub, ulug' to'y qilib Tumanni xon ko'tarib taxtinda o'lturtub, Gulerki ayoq ustunda turub, Tumang'acha aytdi: otang o'lub, men bu taxtda o'lturub, elni so'rayturg'ali o'ttuz besh yil turur, sendin umidim ul turur kim men nechuk elning yaxshi va yomonni so'rub, yo'l birlan podshohliq qilib yurigan bo'lsam, sen ham o'shul yo'l birlan yurigaysan tedi. Tuman aytdi: yaxshi ayta turursiz, agar mening davlatim bo'lsa, sizning bu nasihatlarigizni qabul qilg'ayman, tedi, yurt so'zlari tamom bo'lg'andin so'ng Gulerkixon Qonli Yovlining yuziga boqib aytdi: ey qizim o'g'li qizidin bo'lg'anning do'stliqi bo'lmas teb eshitib erdim, burunqi o'tganlarning so'zlarini yolg'on qilmading tedi. Tumang'acha aytdilar Tangrig'a shukr qilg'il, Qonli Yovliday yaxshi o'g'lung bor, munosib ul turur kim podshohliqni ang'a berib o'zung ayshu ishratg'a mashg'ul bo'lg'aysan, tedilar ersa, Tumang'acha qabul qildi, taqi podshohliqni o'g'lig'a berib, tinch ko'ngul Tangrining bandaligin qilib o'lturdi.

Qonli Yovlining Xon Bo'lg'anining Zikri

Ul ajoyib bahodir va mergan va alp erdi, to'rt tarafinda yurtlarning barchasin yovlab olib o'ziga baqturdi, aning zamoninda bo'ri qo'yg'a va bars kiyikka va burgut quyong'a va qarchig'ay kaklikka zo'r qila bilmadi, ellarni tuzub va yog'ilarni buzub va o'z zamonindaqi podshohlardin o'zub, to'xsan yil podshohliq qilib vafot topdi.

Muryovining Xon Bo'lg'anining Zikri

Qonli Yovlining ikki o'g'li bor erdi, ulug'ining oti Muryovi va kichikning oti Qora Alp Arslon, o'lar bo'lg'anida yurtini ikki bo'ldi, Turkiston va Yangikentni Muryovig'a berdi, Tolash birlan Sayramni Qora Alp Arslong'a berdi, bir necha yil o'tgandin so'ng Qora Alp Arslon aqasi Muryovi birlan yog'i bo'ldi, el yaxshilari orada yurub ko'p nasihatlar qilib, yarashaturali tedilar, Qora Alp Arslon rozi bo'lmadi, axir ikkisi lashkar tortib, Sayram ustunda urushdilar. Muryovi g'olib keldi, Qora Alp Arslon urushda o'ldi, barcha ellarini chopib, bir yil anda (50-bet) turub, qaytib eviga tushdi. Qora Alp Arslonning bir kichik o'g'li bor erdi, ani va ko'chlarini Muryovi olib keldi va mundin bir necha yillar o'tdi, bir kun Muryovi o'lturub erdi. Qora Alp Arslonning o'g'li keldi, aning yuziga boqib yuziga aytdi: agar otang nodonliq qilib, mening birlan yog'i bo'lmasa erdi, mundaq yetim bo'lub sarg'arib yurmas erding, darig'o na qilayin teb ko'p yig'ladi taqi aytdi: sening oting Alp Tug'ach bo'lsun tedi, otasindin qolg'an yaxshi kishilarni kelturub Alp Tug'achni anqa topshurub, otasining yurtini berib ko'churub yibardi, xalqg'a hukm qildi: Qora Alp Arslonning elindin o'lja qilib kelturgan kishilarni qaytara yibarsun teb, Alp Tug'ach borib otasining yurtinda o'lturdi, to'rt yoqqa ketganning barchasi ang'a yig'ildi, Muryovixon yetmish besh yil podshohlik qilib, ul dunyog'a ketdi.

Muryovi O'g'li Qoraning Xon Bo'lg'anining Zikri

Muryovining xotunlaridin o'g'li yo'q erdi, O'rmaxon teginning elin chopib olg'anda bir zaifani o'lja qilib bir necha kun baqib yibardi, ul zaifa yurtig'a barg'andin so'ng Muryovixon din homila bo'lub tururmen tedi. bir necha oydin o'g'ul tug'urdi, otini Qora qo'ydilar, tag'aylarning ichinda o'sdi, yigit bo'lg'andin so'ng qochib Muryovixon qatig'a keldi, Muryovixon ham ani o'g'ul qildi, Muryovi o'lg'andin so'ng barcha xalq yig'ilib, ani xon ko'tardilar, el birlan yaxshi maosh qilib, qirq yil xonliq qilib vafot topdi. (51-bet).

Bug'raning Xon Bo'lg'anining Zikri

Qoraxonning Bug'ra otli o'g'li bor erdi, barcha xalq Qoraxon o'lg'andin so'ng Bug'rani podshoh ko'tardilar, Bug'ra xon barcha o'tgan otalaridin ortuq bo'ldi, ulug' lashkar birlan kelib Buxoro va Samarqandni olib, o'z qarindoshlari yurtinda yog'i bo'lg'an sababdin tura bilmay qaytib ketdi, andin so'ng kelib Xorazm mamlakatini olib ko'p yillar anda podshohlik qildi, bir karrat orqa tarafig'a lashkar tortib bora turg'andi bir kun xon aytdi: ko'nglimiz bug'doy unindin bo'lg'an oshni tilay turur, ugra va o'zga osh qilg'ali bavurchi va oshning asbobi topilmadi, xon un kelturdi va xamir qildurdi va o'zi qo'li birlan yozib qozong'a soldi, o'lturg'an navkarlari ham xonga yoruliq qildilar, pishirib ichdi taqi aytdi: bu oshning oti Bug'ra xoniy bo'lsun tedi. Bu kun xalq ichinda bug'ra teb pishira tururlar, ul osh turur. Xonning o'g'li bor erdi, ulug'ning oti El tegin va ikkinchisining oti Qo'zi Tegin va uchinchisining oti Beg Tegin, Tegin ma'nisi, qadim turk tili birlan yaxshi suvratli temak bo'lur. Xon qari bo'lg'andin so'ng podshohliqni Qo'zi Teginig'a berdi taqi o'zi tinch o'lturdi. Bobir otli xotuni bor erdi, bisyor oqila va zohida va obida va soliha va kafiya erdi, o'g'lining onasi erdi, ul vafot topdi ersa, Bug'roxon ulug' aza tutdi, bir yilkacha kishi birlan so'zlashmadi va evdin chiqmadi. Bir kun Qo'zi Tegin otasiga qachong'acha aza tutub g'amgin bo'lub (52-bet) o'lturasiz, ovg'a chiqing, shoyad ko'nglingiz ochilg'ay teb, otasini har bir kun bir tarafga ovg'a va sayrga olib chiqdi bir necha kundin so'ng emdi xonning ko'nglina havo va havas paydo bo'ldi, bulg'ay tegan vaqtda aytdi, beklar ayta tururlar xong'a munosib ul turur kim kadxudo bo'lg'aylar, xon aytdi: andaq xotun ne yerdin topilurki kelib onangning o'rmin tutg'ay tedi, Qo'zi Tegin onam teg bo'lmasa andin yigrak bo'lsun tedi, xon harchand kadxudo bo'lman tedi, ammo Qo'zi Tegin ixtiyorina qo'ymadi.

Avshar elinda Egranj teginning ko'rki yaxshi, yurtda ot ko'targan ko'rki qizi bor erdi, ani xong'a olib berdi, ul badbaxt qizning ko'nglina bu ma'qul bo'ldi kim Qo'zi Teginning mang'a mayli bor, aning uchun meni otasiga bahona birlan olib beraturur, to o'zi mening birlan pinhoni aysh qilg'ay, yo'q ersa, qari kishiga mening teg sohibjamol qizni olib berur erdi teb, bir kun Qo'zi Tegin otasin ko'rayin teb keldi ersa, xon uxlab yotib va xotun o'lturub erdi, Qo'zi Teginning qatira kelib yuvin va ko'zin silab siypab erdi, eri bilan o'ynag'anda xotunlar netak qilurlar, shundaq qila boshladi. Qo'zi Tegin ko'nglindin bu onam o'rnig'a bo'lub, mang'a mehribonliq qila turg'an turur (53-bet) tedi yana bir necha kundin so'ng xilvatga topib Ko'zi Teginiga aytdi: hech mening holimdin xabaring bormu men sang'a oshiq tururmen, kechalar uyqum va kunduzlar qarorim yo'q, mening holimg'a qaramas bo'lsang ne uchun meni qari kishiga olib berding, tedi. Qo'zi Tegin aytdi: sen mening onam turursan, agar bu kundin so'ng bu qilg'ingni

qo'ymasang seni pora-pora qilib har muchangni bir yerda qo'yarman tedi, xotun voqiatni o'zining qarintosh xotunlarig'a aytib kengashti ersa, onlar aytdilar, Qo'zi Tegin bu so'zni xong'a, xalqg'a aytmasdin burun aytmaq kerak, yo'q ersa o'lumg'a ketarsen teb barchasi ittifoq birlan bir xotunni yibardilar, ul xotun borib Qo'zi Teginning evindin o'tukni o'g'urlab kelib Bug'raxonning eviga kelib taqi qaytib borib o'tukni yerinda qo'yub keldi, ul xon evda yo'q erdi, ovg'a borib erdi, tun yarimdin so'ng ozg'ina qor yog'ib erdi, sahar vaqtinda xotun qichqira boshladi, tong otqandin so'ng xalq eshitdilar kim o'rgadin yig'lagan xotinning ovozi chiqqa turur, er va xotun barcha yig'ilib o'rganing eshikina bordilar ersa, ko'rdilar kim xonim yuzin yirtib, barcha yerini qon qilib ayta turur kim bu kecha sahar vaqtinda uxlab yotib erdim, bir kishi kelib qo'ynimg'a kirdi, ko'rdum ersa,

Qo'zi Teginxon aytdi qichqirma, men tururmen, sang'a oshiq bo'lub, otamga olib berdim, aning uchun kim kunduz otamning bo'lsang kecha meniki bo'lg'aysan teb, yo'q ersa, otam xotunni ne qilur erdi tedi, qichqira berdim (54-bet), onasig'a mundaq ish ne yerda bor teb, mendin bu so'zni eshitgandin so'ng qochib chiqib ketdi, yoninda yotqan xotunlar bu so'zga guvohlik berdilar va taqi xonim aytdi: mundin yaxshiroq guvoh bo'lmas, yer qor turur izini ko'rung tedi, izni ko'rdilar, Qo'zi Teginning evindin chiqib, o'rgaga kelib taqi qaytib Qo'zi Teginning evig'a borib turur, Qo'zi Tegin izning qatig'a kelib ayog'in qo'ydi, ikkisi bir teg bo'ldi, Bug'raxon ovdin keldi, ang'a ham aytdilar, xon boshliq barchasi beklar Qo'zi Teginni chaqirib aytdilar, bu ne turur kim kecha sen qilibsen, Qo'zi Tegin ul xotundin ko'rganin va eshitganin aytdi taqi tedi men uyalg'animdin ayta bilmadim, ikkinchi ul kim zaifani otamg'a men olib berib erdim, xalq ichinda rasvo bo'lmasun tedim, ul mendin burun qarbandi (aytib turur) tedi, xalq ikki bo'lak bo'ldilar, yarimi xotun so'ziga inondilar, yarimi Qo'zi Tegiye so'ziga inondilar, axir barchalari ittifoq qilib, xonim yoninda yotqan xotunlarni xon oldig'a kelturub so'rdilar, aytmadilar, siyosat qilur bo'ldilar ersa, avvaldin to oxirigacha qilg'an kengashlarina avsharning xotunlarining aytg'an so'zlarini va o'tukni o'g'urlag'anini bir-bir aytdilar ersa, Bug'raxon Qo'zi Teginig'a aytdi bu xotunni unamay erdim, shundaq bir fitna bo'lur teb, sen meni ixtiyoring'a qo'ymading. Emdi muni ne qiluringni sen yaxshi bilursen tedi ersa, Qo'zi Tegin buyurdi besh emlak (qisraqli) baytalni kelturub ikki ayog'in va ikki (55-bet) qo'lin va bo'ynin har qaysisin bir baytalning quyrug'ig'a bog'lab, baytallarning butlarina tizzaning uchi birlan sanchdilar, to'lay-to'lay xotunni besh pora qilib, har qaysisi bir andomni o'z o'gurina olib ketdi. Bug'raxon ko'p yillar podshohliq qildi va to'xsan yashab o'ldi.

Bug'raxonning O'g'li Qo'zi Teginning Xon Bo'lg'anining Zikri

Qo'zi Tegin otasi taxtinda o'lturub, dushmanlarini yig'latib va do'stlarini kuldurub, elga adolat qilib, faqir misking'a xayr va ehson qilib qiriq yil xon bo'lib yetmish besh yoshig'a yetganda o'g'li Arslonni o'rninda o'lturtub vafot topdi.

Qo'zi Tegin O'g'li Arslonning Xon Bo'lg'anining Zikri

Arslon otasi taxtinda o'lturub ulug' xon bo'ldi, ko'p yillardin so'ng So'rajiq eli yog'i bo'ldi, Arslon borib So'rajiq elini chopib, qolg'anini o'zina baqindurub keldi. Anda bir yosh o'g'lonni o'ljalab kelturub otini Suvar qo'yub, qo'linda o'sturdi, ul aqlli va tug'shali va mergan va chechan, hunarli, har maqomg'a va har yo'lg'a yurumakni bilaturg'an va xong'a inaq bo'ldi. Barcha eshik xalqi (yaqinlari) ko'ra bilmaslikindin munung birlan yoman bo'ldilar, Suvarning aybini xong'a nechuk ayturlarini bila-bilmay yurub erdilar, bir kun ma'arakada xon Suvarning quloqina so'z ayta turur erdi, saqoli xonning yuziga tegdi, Suvar ketgandin so'ng xon beklariga boqib aytdi Suvar esruni o'pub bo'lub turur tedi, beklar aytdilar: biz muning qila turg'an ishlarini xilvatda arz qilali teb, xilvat bo'lg'anda aytdilar: falon vaqtda, falon molingizg'a mundag' xiyonat qildi va falon siringizni xalqg'a fosh (56-bet) qildi va yog'idin olib kelib erdingiz asliga torta turur, biz aning qilgan yomonliqlarining qaysi birin aytali, barcha ishlarindin yomanraq bu kim sizning ko'chingiz birlan birikib yuriy turur tedilar, Arslonxon aytdi, Suvarni Yangikendga xizmatga yibardim, kelgandin so'ng sizlarga topishturayin, nechuk o'ltururingizni sizlar yaxshi bilursizlar, tedi taqi aytdi falon yerda kiyik ko'p ermish o'zum borayin teb erdim, tuna kundin beri barcha yerim og'riy turur, sizlar xalqg'a bosh bo'lub borib, o'tav suqungiz faqir va miskin qish azuqi olsunlar, beklar xolqni olib, ovg'a ketdilar, xon xotuni birlan kengashib xasta bo'ldi. Bir necha kundin so'ng xarob bo'ldi ersa, evda qalغان beklar ovg'a ketgan beklarga va Suvarg'a kishi yibardilar, xonning holi yoman bo'ldi, yetisha ko'rsunlar, teb, beklar ovdin kelur kuni xon o'ldi, keldilar ersa, ko'rdilar xon o'lub turur, barcha beklar kengashtilar, taqi xonning o'luk va tirik bo'lg'an molining barchasini oldilar, ul vaqtda Suvar ham keldi,

Suvarg'a aytdilar: xonning o'lukini qachon chiqarurini, ne yerda qo'yarini va azaning barcha taklifini xonim birlan sen bilursen, sen qilg'il, aning uchun tiriklikinda ham siz ikkingiz barcha ishni qilaturg'an, o'lganda ham sizlar qiling tedilar, taqi o'lik ustina kelmadilar, tashlab ketdilar. Suvar xon ayoqining uchinda saqolini kesib, bir toshni olib boshig'a va ko'ksiga urub, barcha yerini pora-pora qilib aytib yig'lay turur erdi, o'lganingda bo'lmadii bir ayoq suv bera bilmadim va xizmatingga yaramadim, emdi seni bir yerda qo'ymaq uchun turubmen, andin so'ng sensiz bu dunyoda yurumak manga harom turur o'zumni o'zum (57-bet) o'ltururmen taqi sening ayoq uchinda yoturmen teb, yig'lab o'lturub erdi, xon yerindin qo'pa keldi taqi Suvarni quchoqlab yuzindin o'pdi taqi aytdi: sening va sendin g'iybat qilaturg'an beklarning haqiqatin bilmak uchun o'zimni o'luk qilib erdim tedi, xonning tirilganin eshatib, barcha xalq keldilar, xonning mollarin olib o'lukka qaramay tashlab ketgan beklarni tutub, ko'zlarin ko'r qilib va qo'llarin kesturdi. Arslonxon yetmish yil podshohliq qilib vafot topdi.

Bug'raxonning Ulug' O'g'li El Tegin Va Aning O'g'li Usmonning Xon Bo'lg'anining Zikri

Arslonxonning o'g'li kichik erdi, ulug' ummining o'g'li bor erdi, Usmon otli ani xon qildilar, o'n besh yil podshohliq qilib vafot topdi.

El Tegin O'g'li Eslining Xon Bo'lg'anining Zikri

Usmonning bir inisi bor erdi, Esli, ani xon qildilar. Ul taqi uch yil xon bo'lub, otasi keyinindin ketdi.

Esli O'g'li Shabanning Xon Bo'lg'anining Zikri

Eslining Shaban otli o'g'li bor erdi, ani xon qildilar, ul taqi otalari yurgan yo'ldin yurub, yaxshig'a yaxshi va yomang'a yoman bo'lub, yigirma yil otasi taxtinda o'lturub ulug' otalarining ko'chining yerina tushub ko'chub ketdi.

Shaban O'g'li Bo'ranning Xon Bo'lg'anining Zikri

Shabanning o'g'li bor erdi, Bo'ran otli, ani xon qildilar. Bo'ran taqi el birlan yaxshi suluk qilib, O'g'uz elining rasmlarin va qoidalarin bir taraf qilmay, o'n sakkiz yil podshohliq qilib vafot topdi.

Alining Xon Bo'lg'aning Zikri

Ul vaqtda O'g'uz eli Sir suvining ikki tarafida ayoqina yaqin o'lturub erdilar, (58-bet) mo'g'ul kelib ko'p chopti, ang'a tob keltura bilmay ko'praki ko'chub ketdi, Urganch bordilar, qolg'anlari Ali teginni xon ko'tardilar va Alining bir yosh o'g'li bor erdi, Qilich Arslon otliq, ang'a Shoh Malik laqab qo'yub Bukduz elindin Qo'zichi bek tegan yuz yoshar kishi bor erdi, ul vaqtda O'g'uz elining yurti Sir suvining ayoqi Urganch birlan Sir suvining orasi Amu daryosining ikki tarafida Urganch birlan Marvning orasindaqi qumning ichi to Murg'ab suvining ayoqig'acha Alixon o'zi Yangikentda o'lturub shoh Malikni Qo'zichig'a topshurub o'g'lig'a Qo'zichining so'zindin chiqma tedi, Qo'zichig'a aytdi: shoh Malikni O'g'uz elining ichina olib bor, anda o'ssun, bu xalqg'a va xalq munga o'rgansun, elning bir chetinda men o'lturub bir chetinda o'g'ulum birlan sen bo'lg'il teb uzatdi. Shoh Malik el ichiga keldi, xalq ani podshoh ko'tardilar, bir necha yillar o'tgandin so'ng shoh Malik yigit yetishdi, ammo zolim bo'ldi, kishining ko'rmakka yaxshi qizi va xotuni bo'lsa baqti, Qo'zichi ko'p nasihatlar qildi qabul qilmadi, el shoh Malikka bedodgar teb ot qo'yдилar, bora-bora el yaxshilarning qizlari va xotunlarig'a zo'r qila boshladi ersa, O'g'uz eli yig'ilib o'lturur bo'ldilar, taqi eshitib otasi qatig'a qochti, Qo'zichibek ham keyinindin ketdi taqi Alixon qatig'a shoh Malikdin burun (59-bet) bordi taqi bo'lg'an voqiatni bir-bir aytdi andin so'ng shoh Malik bordi, Alixon Shoh Malikni tutub qamchilatdilar taqi qo'lini bog'lab qo'ydi. Muni eshitib Qo'zichi keldi taqi xonga muni bandlatib na qilay dey turursen tedi, xon aytdi, O'g'uz elina yibarayin dey tururmen to ularning ko'ngli mendin rozi bo'lsun. Qo'zichi aytdi: agar shoh Malikni yibarsang o'ltururlar taqi mag'rur bo'lub sening birlan yog'i bo'lurlar ham o'g'lungdin va ham elingdin ayrulursen tedi Alixon aytdi elning ro'shini sen ko'rub kelibsen, yaxshi bilursen, o'zining o'xsharini aytqil tedi, Qo'zichi aytdi: maslaxat ul turur kim men ilgari borib elga sening tilingdin uzr aytayin, Alixon o'g'lini urdi va qo'lini oyoqin bog'labsen, xalqqa yibardi, ne qilurin xalq yaxshi bilur teb men ilgari keldim, ani aytayin teb, ul mening so'ngumdin tez kelur tegayin, sen barcha lashkarlariningni o'g'lingga berib, mening keyinimdin yibargil, men anlarni so'zga yupatib turganda shoh Malik borib yaxshilarini tutub o'ltursun to yomonlari hukmga bo'yun qo'yg'ay tedi, Alixon ham bu ishni o'xshatib qilur bo'ldi.

O'g'uz Elining Alixonga Yog'i Bo'lub Shoh Malikni O'lturub Ev Boshina Qoraxon Bo'lub To'rt Tarafga Ketganining Zikri

Emdi shoh Malik qochib ketgandin so'ng elning ne qilg'anin aytali: ul vaqtda Urganch va Murg'ab va Tajanda o'lturg'an elning ulug' begi qayi elindin Qirqo't tegan erdi. El ichinda bir jinli bor erdi. Miron Kohin derlar erdi, Qirqutbek ani chaqirib aytdi: Shoh Malik birlan Qo'zichibek bizdin og'rib Alixon qatig'a qochib ketti, el birlan xonning ishi nechuk bo'lur erkan tedi, Miron Kohin bir soat so'zlamay o'lturdi taqi aytdi: tez O'g'uz elining ichinda urush bo'lib, qizil qon qora suvteg oqa turur. Alixon tez o'la turur, aning o'rnig'a bir kishi podshoh bo'la turur, tedi, bu so'z tamom bo'ldi. Emdo o'zga so'zni aytaling. Bir kishi bor erdi, Tug'urmish otli, otasining oti Kerancha xo'ja qayi elindin, ev yasay turg'an yorli kishi erdi, bu voqiatdin ko'p yillar burun Tug'urmish bir kecha yotib erdi, tush ko'rur kim ko'ksindin uch daraxt ko'karib baland chiqdi taqi butaqlandi va yoproqlandi, erta turub borib bu tushni Miron Kohing'a aytdi, bu ko'rgan tushingni hech kishig'a aytmag'il, yaxshi tush turur, bu tedi, Tug'urmishning uch o'g'li bor erdi, har o'g'lining boshindin Xudoy yo'lina bir qo'y o'lturub, pishirib xalqg'a berdi, ulug' o'g'lining oti Tutat, o'rtanchasining oti To'g'rul va kichigining oti Arslon Qirqo't bekka qarintosh erdi, uchungi taqi Mergan va bo'ga erdi, Qirqo'tbek Tug'ro'lni o'nbegi qilib, ani To'g'rul o'nbegi derlar erdi. Emdo shoh Malikni aytaling.

Qo'zichibek Alixong'a mening keyinimdin yuborg'il teb, Yangikentdin ketib, Urganchda o'lturg'an elning ichiga keldi, ul vaqtda xalq To'g'rulning og'zig'a qaray turur erdilar, To'g'rul Qo'zichig'a aytdi: so'zning rostini aytg'il, yo'q ersa, qarig'an chaqingda esing ketib, qin ostinda o'larsen tedi, qo'rqqanindin rostini aytdi, Qo'zichini band qildilar, barcha elg'a kishi chopturdilar, o'n olti ming kishi yig'ildi, Shoh Malikning kelaturg'an yo'lina borib, Qirqo'tbek sakkiz ming kishi birlan yo'lning bir yoninda turdi taqi uzoq qaravul (qiravul) soldi, bir kun qaravul kela turur teb keldilar, o'tlanib, yo'lning ikki yonin olib turdilar, Shoh Malikning lashkari yigirma ming kishi erdi, yorini (yarmi) o'ta berganda ikki tarafdin ot soldilar, ulug' urush bo'ldi, To'g'rul g'olib keldi. Shoh Malikni tutub o'lturdilar va beklarini ham o'lturdilar, Alixon bu xabarni eshitg'andin so'ng tez o'ldi, O'g'uz eli biri birlan o'chli va qonli bo'ldilar, ev boshina Qoraxon tegan bo'ldi, biri birini chopti va biri birini o'lturdi va taqi Qilibek (Qutluqbek) va Qozanbek va Qaramanbek bosh bo'lub, ko'p el Mangqishloq ketdilar anlarning ichinda har eldin bor erdi, ammo ko'praki ayim va dukar va igdir va chavuldur va qarqin va salur va ag'ar edi. Alichoqbekning o'g'lonlari bosh bo'lib, Hisor tog'ina ketdilar va bir necha ellar: o'qli eli va ko'kli eli va ag'ar eli va sultonli eli Abulxon tog'ina ketdilar, yozir eli Xurosong'a borib, Do'run atrofida ko'p yillar o'lturdilar, ul sababdin Do'rung'a Yozir yurti derlar, yozir elining bir nechasi Do'run yoqinda tog' ichinda dehqonchilik (62-bet) qilib o'lturub erdilar, bu vaqtda anlarni qoratoshli deytururlar va taqi salur elindin Dinglibek boshliq o'n ming evli Xurosong'a bordilar taqi ko'p yillar anda o'lturdilar. Taqi andin ko'chub Iraq va fors bordilar taqi anda vatan tutub qoldilar, qiniq urug'indin sulton Sanjar mozining otasi Sulton Malik shoh borib Iroq va forsni olib, Isfihonni poytaxt qilib o'lturg'an vaqtda salur eli Dinglibekning o'zining va ul bargan jamoatning nasllarindin bir necha kishilar kelib sultong'a navkar bo'lub, arz qildilarkim, biz O'g'uz eli salur xalqindin tururmie. Ulug' otalarimiz Turkistondin kelg'an tururlar teb, qarintoshliqlarini ma'lum qildilar, ul salurdin bir necha Iroqdin qaytib Mangqishloq keldilar, anlarning nechuk kelganlarini Tangrim buyursa aytqum erur. Burunqi o'tgan xalq aytib tururlar, O'g'uz eli ko'chub, chekib yurumaduk yo'l bormu, evin tutub o'lturmadaq, yurt bormu?

Tug'urmish O'g'li Tug'rulning Xon Bo'lg'aning Zikri

O'g'uz elining Shoh Malik buzuqliqindin ketmay Sir Suvining ayoqinda va Amu suvida (bo'yida) o'lturub qolg'anlari, Tug'urmish o'g'li To'g'rulni xon ko'tardilar, ul yigirma yil podshohliq qilib vafot topdi va andin so'ng Tug'urmishning kichik o'g'li Arslonni xon qildilar ul taqi o'n yil podshohliq qilib, ketganning keyinindin ketti ersa, aning o'g'li Asilzodani xon qildilar. Ul ham yigirma yil dunyoliq sharobina asrab, yurub, esriklikdin ayrildi ersa, ko'zin ochib ko'rdik ulug' otalarining qatinda yotib turur, aning bir o'g'li bor erdi, ul o'g'long'a ulug' otasining otin qo'yub erdi, Arslon teb, Arslonni xon qildilar (63-bet). Ul taqi o'n yil otasi yerinda o'lturub vafot topdi. Andin so'ng ikki yosh o'g'lon qoldi, avvalqining oti Ko'kam Baquy, kichigining oti Sarang. Ko'kam Baquyni podshoh qildilar, ko'p kichik yerdi, yaxshi va yomonni bilmas erdi, ul zamonda O'g'uz elining bir yog'isi bor erdi, Qora shit otli, ul Arslonxonning o'lganin va andin yosh o'g'lonlari qolg'anin va onlar podshohliq qila bilmay O'g'uz elining og'zi ola bo'lub turg'anin eshitib otlandi taqi kelib Arslonxonning o'rdasin va beklarining evlarin chopti Ko'kam Baquyni ot oldina olib qochtilar, ul vaqt Sarang beshikda erdi, ani yog'i o'lja qilib olib ketdi, andin so'ng ko'p yillar o'tdi. Sarang yigit yetishgandin so'ng aqasi Ko'kam Baquyg'a kishi yibardi, men qocha bilmayman, aqam kelib meni olakursun teb, muni eshitib Ko'kam Baquy barcha O'g'uz elining lashkarin olib borib, Qora shitni chopib, inisi Sarangni olib eson-omon evina keldi. Ko'kam Baquy yigirma yil podshohliq qilib vafot topdi.

Arslon O'g'li Sarangning Xon Bo'lg'anining Zikri

Ko'kam Baquy o'lgandin so'ng inisi Sarangni podshoh qildilar, ul taqi o'n yil podshohlik qilib, otasi keyinindin ketti. Andin so'ng O'g'uz elindin podshoh bo'lg'an qiniq urug'indin Saljuqboy boshliq ko'p el ko'chub Sir yoqasinda Xo'jand shahrina keldilar, anda ko'p yillar o'lturub, Nur viloyatiga bordilar, anda yuz yil o'lturub ko'chub Urganch bordilar, Urganchda o'ltura bilmay ko'chub, Xuroson bordilar taqi Marvdin Abulxongacha o'lturdilar, ul vaqtda Xuroson sulton Mahmud G'aznaviyning nabiralarining qo'llarinda erdi. Ularning davlatlarining kosalari to'lub to'kdi deb turg'an vaqt erdi, Saljuqiylar Marvi Shohi jahon (jon) shahrini olib To'g'rulbekni (64-bet) podshoh qildilar. Alp Arslon va Sulton Malikshoh va Sanjar Moziy munlar shul jamoatdin turdilar, ul podshohlarning hikoyatlarini bizning aytmog'imiz hojat ermas, bizdin burung'i o'tganlar ul podshohlarning nasablarin bayon qilmoq uchun chandon hitob aytib tururlar. Aning hisobini xudoy taolo yahshi bilur. Saljuqiylar turkman bo'lub, qarintoshmiz teb, elga va xalqg'a foydasi tegmadi, podshoh bo'lg'uncha turkmanning qiniq urug'idanmiz tedilar taqi podshoh bo'lgandin so'ng Afrasiyobning bir o'g'li Kayxisravdin qochib, turkmanning qiniq urug'ining ichina borib, anda o'sub qolib turur. Biz aning o'g'lonlari va Afrasiyobning naslindin bo'lurmiz, teb otalarini sanab o'ttuz besh orqada Afrasiyobga yetkurdilar. O'g'uz eli Ko'kam Baquy birlan Sarangdin so'ng o'z boshina podshoh ko'tarib o'ltura bilmadilar, O'g'uz elining Mangqishloq va Abdulxonda o'lturg'anlari Urganchda har kim podshoh bo'lsa, ang'a tobi' bo'ldilar va Xurosonda o'lturg'anlari Xurosonda har kim podshoh bo'lsa, ang'a tobi' bo'ldilar va Mavorounnahrda va har yurtda o'lturg'anlana shundaq bo'ldilar.

Salur, O'gurchiq Alpning Otalarining Va Inilarining Va O'g'lonlarining Zikri

Shoh malik buzuqlig'inda Dinglibek boshliq Iroqg'a borgan salur eli ko'p yillar anda o'lturg'andin so'ng ularning ichinda O'gurchiq otli bir tug'shili yigit paydo bo'ldi, turkmanlarning tarix bilaturg'an kishilari O'gurchiq Alpni o'n olti orqada O'g'uzxong'a yetkarib, mundaq sanab tururlar kim O'gurchiq Alp otasi Qorag'ozibek aning oti Qarach (65-bet) aning otasi Benamg'ozi aning otasi Bo'richig'ozi, aning otasi Qilalg'ozi, aning otasi Inalg'ozi, aning otasi Sulaymong'ozi, aning otasi Haydarg'ozi, aning otasi O'tko'zli O'rus, aning otasi Qozon Alp, aning otasi Enkash, aning otasi Endar, aning otasi Ota, aning otasi Temur, aning otasi Salur, aning otasi Tog'xon, aning otasi O'g'uzxon. Bu so'z mazax, g'alat turur. Aning uchun kim O'g'uz zamonindin to bu vaqtg'acha besh ming yil o'tub turur, O'gurchiq zamonindin to bu vaqtg'acha besh yuz yil, olti yuz yil bo'lub turur. O'g'uz birlan O'gurchiqning orasi to'rt ming to'rt yuz yil, o'n olti orqa to'rt yuz yilda harchand ko'p bo'lsa, to'rt yuz ellik yilda o'tar. Bas O'gurchiqning to'rt ming yilda o'tgan otalarining oti qani? Bu bitilgan o'n olti kishi O'g'uz o'g'lonlari erkani rost va O'gurchiqning otalari erkani ham rost, ammo qaysi kishi kim el ichinda mashhur bo'lsa, ani bitib turur va g'ayr mashhur kishilarni bitmay tururlar. Xudoy bilurkim bu bitilgan kishilarning har qaysisining orasinda o'n besh yo yigirmi kishining oti bitilmay qolib turur. Aning uchun ayta tururmen kim O'g'uz birlan O'gurchiqning orasinda to'rt ming to'rt yuz yil kechib turur, har ming yilda qirq orqa o'tsa kerak kim ikki yuz orqa o'tgay erdi, bas g'alat tegan nechuk bo'lur. Bu falakning gardishini nimarsalarini unutmagan tururkim bu aning qatinda sahl turur. Bu so'zning g'alatiliqi yana birvajhe, bu kim Salur Qazonni olti orqa o'tub, yettilanchi orqada O'g'uzxonga yetkurub tururlar. Emdi bu so'zini o'qugan va tinglag'an kishilar yaxshi fikr qiling, O'g'uzxon bizning payg'ambardin to'rt ming yil ilgaru o'tgan turur, Qozon Alp bizning payg'ambardin uch yuz yil so'ng erdi, qarig'an chaqinda Makka (66-bet) borib, hoji bo'lub keldi. Bas Salur Qazan olti orqada O'g'uzxong'a nechuk yetar va taqi Salur Qozon qayi Qo'rquq ota birlan bir zamonda erdi, Qo'rquq otaning Salur Qazan Alpni maxtab aytgan tartimi (tarixi) bu turur:

Qazg'urt tog'din o'ngur toshni Salur Qazan o'trt borub,

Qarbab yug'irlatdi, tutdi.

It Bachna ko'rub anu esi ketdi;

Alplar, beklar ko'ran barmu Qazan kabi.

Bir qozonga qirq bir otning etin saldi:

Ul qozonni so'l eliki birlan oldi.

Sog' eliki birlan elga ulashturdi.

Alplar, beklar ko'ran bormu Qazan kabi.

Ko'k osmondin inib keldi, tinli yilan.

Har odamni yutar erdi ko'rgan zamon

Salur Qazan boshin kesdi bermay omon.

Alplar, beklar ko'ran bormu Qazan kabi.

O'ttuz, qirq ming lashkar birlan

Qazan It Bachna ellarini keldi qirib,

Borib bir nechasi qutuldilar ko'p yolborib,

Alplar beklar ko'ran bormu Qazan kabi,

Turk va turkman, arab, ajam raiyatlar.

Qazan qildi musulmong'a tarbiyatlar,

Kofirlarni qirdi o'shal ko'p fursatlar,

Alplar beklar ko'ran bormu Qazan kabi.

Andin hunar ko'tardilar barcha uli (ulug'),

Ba'zilarg'a o'run berdi sag'li, so'lli,

Bizga bo'ldi qamug' eling o'rni dingli,

Alplar, beklar ko'ran bormu Qazan kabi.

Saboh sayoh Qo'rquq o'lar bo'ldung emdi,

Ul Qazanning davlatina duo qilg'il;

Bilgil, (67-bet) karvon ketdi ko'p kech qolding, Alplar, beklar ko'ran bormu Qazan kabi yo'lga kirgil emdi.

O'gurchiqning hikoyatin aytaling: ul zamonda Iroqning kuchli xalqi bayondur eli erdi, O'gurchiq Alp bayoyandur, begining hukmini tutmadi, Bayondurbek O'gurchiq birlan yoman bo'ldi, O'gurchiqning Bayondur birlan urushg'uteg quvvati yo'q erdi, ming evlik eli birlan Iraqdin qochib shamayga keldi, to'qquz yuz evlugi salur va yuz evlugi qarqin erdi, anda ham o'lturg'ali

Bayondurdin ko'rquv, Qrim keldi, andin ko'chub, Itil suvini kechib, Yoyiq suvina keldi, ul vaqtda Ola kenik va Qora qosh tegan yerda qanig'li xalqi o'lturub erdi, onlarning xonlarining oti Ko'kto'nli tegan, aning qashig'a kelib, bir necha yillar o'lturdi. oqibat aning birlan ham yoman bo'lub, ko'chub qochti, Qo'kto'nli keyinindin yetib, yetti yuz evligin olib qoldi, uch yuz evlik birlan qochib, Mangqishloq borib, Qoraxon tegan yerda uch yil o'lturdi. Ko'kto'nli O'gurchiqning qayda ketganin bilmay turur erdilar, uch yildin so'ng, eshitib otlandi, aning otlang'anin O'gurchiq eshitib, eli birlan qochib, qutulub Abulxon tog'ig'a bordi, ul vaqtda O'gurchiqning aytg'an tartimi bu turur: dundum qochib qaniqli xondin Qibla so'rdum, Qor yel oshib kelgan er o'ngindin do'ndum ... (68-bet)

Qarchilarga yerchilarga yo'l boshlatdum;
Qoyali, qorli ikki qo'la yo'l yumshatdum;
Arqit-arqit qirlarg'a turchum saldum;
Ort o'ngumga buzga solib ko'chum tortdum;
Qar (qir) otimda (tog') yo'lindin oshib, bordum;
Qaboqlidin olincha yurt yurtlandum ko'raldashib ortimdin yog'i atdi;
Qayqi boshli qati yoyg'a ish buyurdum;
Qonli iringliqa yeng o'qg'a qon yurgutdum;
Chopsa kesar kurch-po'lodg'a tug' bog'latdum;
Qilichim sirib bel egshamda (engsamda)quyi qazdum;
Ova qishlab qar(da) yoylab balqan ashdum;
Egsa yosin Qora tog'g'a o'g'rab keldum;
Qanqi guruh to'y tutmadi anda bo'ldum;
Oltun ko'zli tabushqanni keturdi teb;
Kaz ayog'i uch ayri tamg'a berdum

Qorag'oz bekning to'rt o'g'li bor erdi, avval O'gurchiq Alp ikkinchi Suvarchiq, uchunchi Dudik, to'rtunchi Qabachiq, bu to'rtining o'g'lonlari Tangrim buyursa (69-bet) bir-bir aytaling. O'gurchiqning olti o'g'li bor erdi, har keyinindin egiz bo'lub. otlari bu turur: Berdi, Buqa bir egiz, Avsar (O'sar) Qo'sar bir egiz; Yobchi Dingli bir egiz, Berdining ikki o'g'li bor erdi, birining oti Qulmi va birining oti Qul hoji; Qulminiig o'g'lonlari Yovmut va Qaltak eli turur, ammo Yovmutniig ikki o'g'li bor erdi, birining oti O'zli Temur erdi, birining oti Qutli Temur, ammo O'zli Temurning uch o'g'li bor erdi, otlari bu turur: Iso va Muso va Bahrom shoh; Qutli Temurning uch o'g'li bor erdi, otlari bu turur: Juni va Shiran va Quchi; Qulhoji o'g'li Arsariboy, aning uch o'g'li bor erdi, Inalg'oz va Zaynalg'oz va Mustafog'oz; Inalg'ozining ikki o'g'li bor erdi, birining oti To'ra va birining oti So'qman, Layna va Chorshanqi bu ikiisining o'g'lonlari turur; Zaynalg'ozining o'g'lonlari Qora va Bakavul turur (70-bet), Mustafog'ozining o'g'lonlari Ulug' To'pa va Qunash turur. Buqa o'g'lonlari ichki salur turur va yana bir nomada mundaq demishlar kim salur elinda bir kishi bor erdi, Enkash otli xotunining oti Chachaqli, o'g'lining oti Qazan Salur, Qazan Alp tegin ul turur, ul zamonda bachna elining bir podshohi bor erdi, To'ymaduq otli, ul kelib Enkashning evin chopib Chachaqlini asir etib olib ketdi, uch yildin so'ng Enkash mol berib ani qayta oldi, Chachaqli evga kelgandin olti oy(din) so'ng bir erkak o'g'ul topdi, Qazan Alp onasina bu o'g'lonni sen qaydin olding teb yog'och birlan urub boshin yordi.

Chachaqli aytdi: yog'i keldi qararib, qochib ketding bo'zarib, tevaga minib keyinindan bora erdim qabarib, It Bachna izimdin yetdi, tevaning boshin tutdi, ichi qaynadi, toshi yoynadi, ustumga minib o'ynadi, ixtiyorimni oldi, bu o'g'lonni ichimga soldi tedi, ul o'g'lonni It Bachna elindii bo'ldi, teb otini Irak qo'ydilar, turk ichinda rasm bu turur, itning otini Irak-serak qo'ymaq, Irakning bir o'g'li bor erdi, Ariqli otli, ichki salur Ariqli otli, ichki salur Ariqlining o'g'lonlari turur, teb tururlar: ul zamonda biz yo'q erduk, chinin va yolg'anin Xudoy yaxshi bilur, agar yolg'an bo'lsa, gunohi burunqi aytqanlarning bo'ynig'a (71-bet). Avsar (O'sar) o'g'lonlari tarokimayi salur turur, Dingli o'g'lonlari Jabi xalqi turur, Yoychi o'g'lonlari bu vaqtda Amu suvining yoqasinda Qora ko'l yoqininda ulturub tururlar, bu chaqda ham anlarni yoychi deytururlar, O'gurchiqning besh o'g'lining naslini bayon qilduq, ammo Qusar otli o'g'lindin nasl qolg'ani ma'lum ermas, emdi O'gurchiqning inilarining naslin bayon qilaling. Suvarchiqning bir o'g'li bor erdi, Xurshid otli, Ulam Urganchli eli Xurshidning o'g'lonlari turur, Azlar urug'i Dudiqning nasli turur. Saqar eli Qabachiq nasli turur. O'gurchiqning inilari va o'g'lonlarining nasllarini ayttuq. Emd o'zga ellarni aytaling, Ag'ar va aymaqli eli uyg'ur Erkil ho'ja kim O'g'uzxonning o'g'li Kunxonning vaziri erdi, aning o'g'lonlari turur. Yamir eli xalqining asli mundaq turur kim Mangqishloqda ichki salurdin bir kishi bir ichki salurni o'lturub, qochib Durunda o'lturg'an salur elining ichina kelib turub taqi anlardin bir qiz olib, anda vatan qilib o'lturub turur, barcha yamir eli-halqi ul kishining o'g'lonlari tururlar. Burqas Salur elinda Temur Tug'lixon tegan bor erdi va taqi salurdin Isiq Ismoil otli bir kishi bor erdi, bir yerdin kela turur erdi, ko'rdi ersa, Temur Tug'li xonning evi ko'cha turur, otdin tushub o'lturdi, ko'ch uzab kelgandin (72-bet) so'ng, shoyad bir nimarsa qolg'an bo'lg'ay teb, yurtqa bordi ersa, ko'rdi kim o'choq ichinda bir yosh erkak o'g'lon yotib turur. Ul kishining o'g'loni yo'q erdi, ani o'ziga o'g'ul qilib saqladi va otini Burqas qo'ydi, barcha burqas eli aning nasli tururlar, taka va sariq salur yelinda bir kishi bor erdi, To'y tutmaz taka va sariq eli aning o'g'lonlari tururlar.

So'ng Turkman Bo'lub, Turkmanga Qo'shulg'an Ellarning Zikri

Eski, ul zamonda kim Urganchda Abulxon va Mangqishloq O'zbekxonning o'g'li Odil Jonibekxon taalluq erdi. Jonibekxon Uyg'ur Saniqli Sin teganni turkman ichina yibardi to ularning aybli va gunohkorlarini so'rsun teb ul kelib, el ichinda bir yil turdi, har yerda gunohkor va aybli bo'lsa, so'ray turur erdi, navkari va qullari ko'p erdi, Ayoq otli bir quli bor erdi, barcha qullardin pesh qadam ul erdi, turkmaning gunohkorlari kim boshimdin yo molimdin ayrilurmen teganlari barchasi bir yerga yig'ilib, Ayozg'a ko'p rishvatlar berib, aytdilar. Kim agar sen begingni o'ltursang, biz eldin olg'an mollarni va evdin kelturg'an qo'shini barchasin sang'a beraling, har qachon Jonibekxon kishi yibarib, seni tilasa, biz xalq sening uchun qirillali va yo'qolali, seni tutub bermagali tedilar. Ayoz ko'p molg'a va bularning shirin (73-bet) so'zina ko'nglini berib, bir kecha g'ofil yotg'anda Saniqli Sinni o'lturdi. Xojasining molindin Ayozg'a bir o'g'loq ham tegmadi, har yerda qo'yg'an mollarg'a kim yaqin bo'lsa, anlar tilab oldilar, Saniqli Sinning navkarlari Jonibekxon qatig'a qaytib ketdilar, Ayoz qo'rqqanindin keta bilmay Abulxon tog'inda o'lturg'an turkmanlarning ichinda qoldi, o'shal yil Jonibekxon Itil suvinint yoqosinda Saroy shahrinda haq rahmatig'a ketti va barcha eski xalqi shul

Ayozning o'g'lonlari turur. Xizr eli salur elindin Abulxonda Arsariboy tegan bor erdi, uzoq umr topqan, davlatli va musulmonliqqa ko'shish qila turg'an kishi erdi, bu so'zimizning dalili bu kim ul zamonda Urganchda bir aziz kishi bor erdi, Sharif o'tli, shayxliq masnadinda o'lturg'an va ham mulla erdi, Arsariboy borib shayxi mazkurga qirq teva piyoz berib, inobat qilib, iltimos yuzindin arz qildi kim biz turk xalqi tururmiz, arabiy kitoblarini o'qub, ma'nisiga yetishib, amal qilmaqliq basi mushkul bo'laturur, agar arabiy mas'alalarni turkiy tarjima qilib, inoyat qilsangiz erdi, savobg'a sherik bo'lur erdingiz tedi ersa, shayx Sharafxo'ja taqi barcha mas'alayi diniyni tarjima qilib, bir kitob etib "Muayyinul murid" ot qo'yub Arsariboyg'a berdi. Ul vaqtdin to bu kung'acha barcha turkmanlar ul kitobning mas'alalarig'a amal qilatururlar.

Ul vaqtda Eron podshohi Xurosonni Qamabek teganga berib (74-bet) erdi, ul Xuroson kelgandin so'ng eshitdi kim Abulxonda Arsariboyning Moma o'tli ko'rkali yaxshi qizi bor ermish teb kishi yibarib, ko'p mol berayin tedi tilatdi, boy bermadi, bermasin bilgandin so'ng Qamabek ko'p cherik birlan o'tlanib, Abulxonda dukar tegan quduqda Arsariboyni shahid qilib, elini chopib Moma bekani olib borib nikoh qilib ko'p yillar saqladi, Moma bekadind hech o'g'lon bo'lmadi, ul sababdin Arsariboyning o'g'lonlarig'a kishi yibardi, qarintoshlarini olsunlar teb, bular Qo'ltaq, Qoracha mergan teganni yibardilar. Qamabek Moma bekaga ko'p mol berib, Qoracha merganga topshurub yibardi, bir evli qul taqi berib erdi, ul qulning to'rt o'g'li va ikki qizi bor erdi, ulug' o'g'lining oti Xizr, ikkinchi o'g'lining oti Ali va uchunchi o'g'lining oti Igbek va to'rtunchi o'g'lining oti Qashg'a, Momabeka qari bo'lg'andin so'ng mollarning barchasini Xudoy yo'lig'a berdi. Qamabek bergan qulning o'zi va xotuni o'lub erdi, to'rt o'g'li va ikki qizni ozod qilib yibardi, to'rtusi ham evli va ko'p molli kadxudoylar bo'lub har qaysi bir yerda o'lturdilar. Xizr chura Amu suvining yoqasinda Gardish tegan yerda ekin ekib va ham chahorpo'ydorliq qilib (75-bet) ulug' boy bo'ldi, ul vaqtda o'zbekni mo'g'ul derlar erdi, to'rt mo'g'ul kelib, Xizr churag'a yetim bo'lub, mollarin boqdi. Andin so'ng olti salur kelib yetim bo'ldi, anlarning barchasi davlatmand buldilar atrof va javonibdin och ariq va chapturg'an, oldirg'an kelib, bularg'a qo'shulub o'lturdilar, ko'p el bo'ldilar, anlarning yurtda anlarning yuqorisi To'n qiri va ayog'i Qiri kechit erdi, har kishi anlardin ne xalqsiz teb, so'rsa Xizrboyning kishilarimiz derlar erdi, bora-bora xalq anlarg'a Xizr eli tedilar. Xizr elindin bir urug'i bo'lur. Ang'a Qutlar (Kurtlar) derlar, anlar Xizr churaning naslindin tururlar. Emdin Xizrning inisi Alini aytaling. Ali cho'ra taqi aqasiteg Amu suvining yoqasinda yurt tutub o'lturdi va davlatli bo'ldi, o'zbek va turkmanning faqiri va miskini aning qatinda o'lturdilar, anlarning barchasig'a Ali eli tedilar, Ali elining ichinda bir urug'i bo'lur, mo'g'ulchiqlar tegan anlar Ali cho'raning naslindin tururlar, ularning yurti Amu suvining ikki tarafinda yuqorisi Qiri kechit, ayog'i Aqtam, uchunchi inisi Igbek ozod bo'lg'andin so'ng Arsariboy o'g'lonlarining qatindin ayrilib o'zga yerga ketmadi, aning o'g'lonlariga qullar tedilar, anlar ham ikki bo'lak bo'ldilar, birisina qullar derlar va birisina chig'atoy qullar derlar.

Chig'atoy demakning ma'nisi ul turur kim Xuroson Temurlining avladining qo'linda erkanda ulug' to'pa xalqi Abulxonda Amu suvining yoqasinda o'lturg'an erkan tururlar, Amu suvining qibla tarafinda bir Ko'k o'tli kishi kelib, faryod qilib aytib turur: meni o'tkazingizlar teb, ulug' to'palar kema yibarib, o'tkazib, so'rub tururlar, kim bo'lursen va qaydin kelaturursen teb ul yigit aytib turur, Chig'atoyning arlat tegan urug'indin bo'lurman, bir kun Xurosonning Durun tegan viloyatinda bir necha yigitlar birlan sharob ichib o'lturub erduk, ichimizda bir yaxshi kishi bor erdi, ul mening birlan urushti, men ani pichoq birlan sanchtim, ul kishi shul zamon o'ldi, kecha erdi, o'lganin qarintoshlari xabardor bo'lmasdin burun qochib, sizning xalqni butub kelibmen, tedi taqi ko'p yillar ulug' to'pa ichinda yurdi. Hech kishi anga qiz bermadi, axir Ichbek cho'raning o'g'lonlarindin birisi anga qiz berdi, andin to'g'g'anlarg'a chig'atoy qullar tedilar. To'rtunchi Qashqa cho'ra ul taqi Amu suvining yoqasinda achi tengizning yaqininda yurt tutub o'lturdilar. Aning o'g'lonlarina Qora evlilar tedilar, Ulug' aqalarindan davlatli bo'lub, muning qatig'a hech kishi kelib qo'shulmadi, aning uchun o'lturg'an yeri yomon erdi, ekin ekar yeri yo'q erdi, mol o'tlar o'ti ham oz erdi.

Tevachi eli Sayinxon avlodidin, ul kishi kim musulmon bo'ldi. (77-bet) O'zbekxon alayhu rahma erdi, ul Itil suvining yoqasinda Saroy shahrinda vafot topdi, o'g'li Jonibekxon otasi taxtida o'lturdi, Urganch va boshi Qarg'ali ilk va ayog'i Astrobodg'acha o'lturg'an turkman Jonibekxonig'a taalluq erdi, xong'a aytdilar kim Abulxon tog'i teva o'sgali ajoyib yaxshi yer turur teb, bu sababdin xon o'ttuz evli sarbonni ko'churub, Abulxon tog'ig'a yibardi, aning ichinda har urug'din bor erdi, barchasi ma'lum turur kim podshohlar xizmatinda har toifadin bo'lur, anlar ham shundaq erdilar, Jonibekxonning bir kishisi Abulxon turkmanig'a kelib, har yilda olaturg'an mollarni olib, ko'p tevani aytilg'an o'ttuzli tevachig'a topshurib ketdi, to Jonibekxon o'lguncha Abulxonda o'lturdilar, onlarg'a tevachilar tedilar. Jonibekxon ham haq rahmatig'a bordi va o'g'li Berdibek xon bo'ldi. Aning zamoninda ham tevachilar xonliq tevani baqib o'lturub erdilar, Berdibekxon o'lgandin so'ng O'zbekning ichi buzuq bo'ldi, ani Abulxon turkmani eshitib, xonning tevalarini taladilar, tevachilarni chopdilar, andin so'ng tevachilar ochliq sababindin baliq ovlarbiz teb, Qashqa churaning o'g'lonlari qora evlilar qatig'a borib o'lturdilar, bir necha yildin so'ng tevachilar ko'p xalq bo'ldilar, onlarning yurtlarining yuqorisi Aqtam ayog'i O'g'urcha erdi, Qora evlilar tevachilar ichinda ko'p orqa o'lturdilar (78-bet). Anlardin Xalil o'tli bir tug'shili yigit paydo bo'ldi, ul vaqtda Qora evlilar yorli bo'lub erdilar. Ul sababdin Xalil boshliq barchasi arsari xalqining o'nbegi va yaxshilarining oldig'a kelib aytdilar kim o'zungiz xizmatkorlaringiz erduk, ko'p och va aruq bo'lub tururmiz, sizlardin o'tunimiz ul turur kim ulug' Abulxon va kichik Abulxon tog'ining qo'shlarin va ekin ekaturg'an chashmalarin bizga bersangiz siz har nimarsa tesangiz har yilda ani biz sizga beraling tedilar, arsari yaxshilari yig'ilib o'lturub aytdilar kim ulug' otamiz Arsariboy sotqun olg'an ulug' Abulxonda olti oqar chashma, o'n eva lochin va o'n sakkiz itolg'u va kichik Abulxonda to'rt eva lochin va olti eva itolg'u bor turur, chashmalardin ham nechoqli oshliq hosil bo'lsa, aning yorini bizga bering va taqi aran tegmak uchun ikisi ming qamish bering, o'n ulug' lochin va to'rt jo'ra (cho'ra) Lochin va o'n sakkiz ulug' itolg'u va olti saricha har yilda kelturub bering tedilar, Qora evli Xalil qabul qildi va taqi aytdi kim bizning qo'shlarini olg'ali urg'animiz yo'q va tedilar, o'nbegi va yaxshilar eldin yig'ib ayt, eshitturub ozuqimiz yo'q tedilar, o'nbegi va yaxshilar eldin yig'ib ayt, eshitturub yuz quloch arg'amchi va olti o'g'loqli echki va ikki tulam (tulum) cho'galik va bir eshak berdilar. Onlar ko'p yillargacha bu aytilg'an nimarsalarni berurlar erdi, bu vaqtda anlari tog' saqari deytururlar, aning uchun Qashg'a churaning o'g'lonlari turur, Qashg'a birlan (79-bet) saqarining ma'nisi bir turur.

O'g'uz Elina Beklik Qilg'an Qizlarning Zikri

Turkmanning tarix bilaturg'an yaxshilari va yaxshilari aytib tururlar: yetti qiz barcha o'g'uz elini og'zina baqindurub, ko'p yillar beklik qildilar. Anlarning biri Oltun Ko'zacha Sundun boyning qizi va salur Qazan Alpning Hali (Hili) bo'yi uzun bo'lur erdi. Ikkinchi Qaromish boyning qizi va Mamashbekning hali (hili) Barchin Salur erdi, aning qabri Sir suvining yoqasinda turur va xalqg'a mashhur turur, o'zbek ang'a Barchinning Ko'k koshona der, koshinkorli yaxshi kaniz turur, uchunchi Qayiboyning qizi va chavuldur Bola Alpning hali (xotuni) Shabati erdi; to'rtunchi Qo'ndiboyning qizi, Biyagan Alpning hali Kunin Ko'rkli erdi.

Beshinchi Yumaqboyning qizi, Qaqin Qo'naq Alpning hali taqi bir Kunin Kerkli erdi. Oltinchi Alp Arslonning qizi Kastan Qora

This is not registered version of TotalDocConverter
Alpning harbiy qizisi, yelning qizisi, qizining qizi Do'dalboyning o'g'li (80-bet) Qimachning hali (xili) Qug'adli erdi.

Б† Asl nusxada yo'q

Б† Asl nusxada o'chib ketgan